

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
STŘEDISKO VZDĚLÁVACÍ POLITIKY

Nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání: Evropské země 1950-2005

Analytická studie

Jan Koucký, Aleš Bartušek a Jan Kovařovic

Praha, červen 2007

Předkládaná analytická studie – zpracovaná v české i anglické verzi – je výsledkem první etapy rok a půl trvající aktivity „Nerovnosti v přístupu k vysokoškolskému a terciárnímu vzdělání v České republice a v dalších evropských zemích“, kterou řeší Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Cílem první etapy bylo zjistit, zda, do jaké míry a jakým způsobem lze využít datové soubory prvních dvou fází Evropského sociálního výzkumu (European Social Survey – ESS-1 a ESS-2) i pro účely zjišťování míry nerovnosti a jejího průběhu v řadě evropských zemí včetně České republiky, a na základě jejich analýz vytvořit a interpretovat ukazatele a model(y) mezigeneračního přenosu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání.

Naše analytická studie byla v této verzi zpracována také pro využití v rámci projektu OECD Tertiary Education Review a odeslána tedy rovněž do sekretariátu OECD. Proto jsme se také do přílohy snažili zařadit především ty evropské země, které jsou zároveň zapojeny i do projektu OECD, který bude završen na začátku roku 2008 komparativní studií.

Naše aktivita však touto verzí nekončí, ale dále pokračuje druhou etapou, která si klade další cíle a využije některé nové zdroje. Budou to předně aktuální údaje ze třetí fáze Evropského sociálního výzkumu (ESS-3), které budou k dispozici během podzimu roku 2007, ale také nové výsledky evropského šetření o uplatnění absolventů vysokých škol CHEERS z roku 1998/1999 a REFLEX z roku 2005/2006, které se právě vyhodnocují. Výsledky rozborů aktuálních a vnitřně strukturovaných údajů zahrneme do závěrečné zprávy, která bude publikována – opět v české i v anglické verzi - v polovině roku 2008.

Nové zdroje informací umožní podstatně aktualizovat a rozšířit prováděné analýzy a pokusit se o jejich hlubší interpretaci. Naším záměrem je proto také prohloubit dnešní spíše pouze popisnou přílohu s charakteristikami jednotlivých zemí na hlubší a rozsáhlejší případové studie o vývoji nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání alespoň v některých evropských zemích. Samozřejmě především v těch, které jsou dostatečně zastoupeny v dosavadních třech šetřeních ESS (a zvláště v ESS 3) a zároveň se zúčastnily také projektu REFLEX (případně i CHEERS). Do této skupiny patří následujících třináct evropských zemí: Belgie, Česká republika, Estonsko, Finsko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Španělsko, Švédsko (v omezené verzi), Švýcarsko a Velká Británie.

Rozesíláme tuto analytickou studii a budeme velice vděční za všechny připomínky, náměty a inspirace k ní. Zároveň však, vzhledem k výše uvedenému, prosíme také o nápady a doporučení k přípravě případových studií v druhé etapě aktivity. Velmi uvítáme, budete-li se chtít do této etapy hlouběji zapojit nebo nám doporučíte jiného odborníka, kterého bychom měli oslovit.

Jan Koucký (jan.koucky@pedf.cuni.cz)

Aleš Bartušek (ales.bartusek@pedf.cuni.cz)

Jan Kovařovic (jan.kovarovic@pedf.cuni.cz)

*Středisko vzdělávací politiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze
Malátova 17, 150 00 Praha 5*

Obsah

Obsah	2
1 Úvod	3
2 Analytický postup.....	9
2.1 Data a proměnné.....	9
2.2 Metody a model	13
3 Index nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání: Evropské země 1950-2005.....	15
4 Vývoj a rozložení jednotlivých vlivů	20
5 Expanze terciárního vzdělání a nerovnost v přístupu	23
6 Závěry.....	25
Literatura.....	27
Příloha: Analýzy evropských zemí	28
Evropa	29
Evropské země	31

1 Úvod

Úloha vzdělání ve společnosti a spravedlivost v přístupu ke vzdělávání

Dnes se již obecně přijímá, že vzdělání má klíčovou úlohu jak pro rozvoj ekonomiky (a tedy i pro zvyšování životní úrovně), tak pro stabilitu a soudržnost společnosti jako celku i pro rozvoj a kvalitnější život každého jejího člena. Lepší vzdělání je spojeno nejen s vyšší zaměstnatelností a s vyššími příjmy, ale přispívá také například k vytváření širších a rozmanitějších sociálních kontaktů, vede ke zdravějšímu životnímu stylu a umožňuje více čerpat z kulturního bohatství. Vzdělání se stalo podstatnou složkou společenského statusu (pozice) každého jedince.

Požadavky současného ekonomického růstu a technického rozvoje i zostřená konkurence v podmínkách globalizace vedou jednotlivé země ke snaze rozvinout a využít potenciál celé populace, všech sociálních skupin obyvatel a tedy k co nejširšímu zvyšování úrovně jejich vzdělání a odborné kvalifikace. Současně se mění i fungování společnosti, která se demokratizuje a otevírá lidem podstatně více možností jak zlepšit své postavení a životní situaci. Dosažené vzdělání se přitom stalo významným faktorem takového sociálního vzestupu a především terciární/vysokoškolské vzdělání se chápe jako jeden z rozhodujících činitelů (a stále více i nezbytných předpokladů) úspěchu ve společnosti. Snahy o zlepšení postavení svého nebo svých dětí proto přirozeně vedou k růstu vzdělávacích aspirací všech sociálních skupin.

Při zkoumání přístupu k vyššímu vzdělávání se proto nelze omezit pouze na jeho celkový kvantitativní rozsah, ale je nutné hledat odpovědi na otázky, jak jsou ve skutečnosti vzdělávací příležitosti ve společnosti rozdělovány, jaké jsou hlavní příčiny a faktory nerovností v poskytování vzdělávání a v účasti na něm, které sociální skupiny těží z vyššího vzdělání a které méně, kdo jsou na cestě za vzděláním vítězové a kdo a proč se stávají poraženými. Prakticky všechny vyspělé země proto také usilují nejen o zvýšení celkové účasti na vzdělávání, ale zároveň o zvýšení a větší rovnoměrnost účasti všech společenských vrstev, bez ohledu na jejich ekonomické, sociální, kulturní či etnické zařazení. Jejich úsilí má přitom motivaci ekonomickou, sociálně politickou i etickou.

Za prvé zpřístupnění vzdělání příslušníkům všech vrstev společnosti umožňuje rozvinutí skutečných možností a talentu celé nastupující generace a následné co nejefektivnější využití jejich znalostí, schopností a kvalifikace pro ekonomický i sociální rozvoj společnosti. Za druhé otevření vyššího vzdělání udržuje soudržnost společnosti, neboť umožňuje změnu společenských pozic (statusovou mobilitu) mezi generací rodičů a dětí. Brání tak uzavírání se jednotlivých vrstev a skupin do sebe a jejich následnému vzájemnému vzdalování, růstu privilegií jedněch a společenské marginalizaci druhých a z toho nevyhnutelně vyplývajícím společenským napětím a konfliktům. A konečně za třetí rovnost příležitostí a životních šancí tvoří v demokratických společnostech jeden ze základů chápání sociální spravedlnosti a také motor individuální snahy a úsilí jejích členů.

Proto je dnes obecně přijímaným i deklarovaným cílem zajistit rovný přístup ke vzdělání, který bude založen na schopnostech a na dosahovaných výsledcích jedince (tzv. meritokratické pojetí), nikoli na předem daných (tzv. askriptivních) faktorech, tedy především na sociálním a ekonomickém postavení rodiny, ze které člověk pochází. Ačkoli je dnes rovný přístup ke vzdělání formálně zaručen prakticky ve všech rozvinutých zemích, ve skutečnosti zůstává vliv askriptivních faktorů nadále silný. Existující nerovnosti v postavení rodiny, ze které jedinec pochází, totiž do značné míry ovlivňují nejen jeho dosahované výsledky vzdělávání, ale také jeho motivaci ke vzdělávání a vzdělávací aspirace (OECD 2004). Meritokratické pojetí je pak oprávněně kritizováno za to, že důrazem na aktuální schopnosti vlastně ve vzdělávání preferuje ty, kteří pocházejí z výhodnějšího sociálního prostředí a měli proto mnohem více možností pro svůj předcházející rozvoj. Ve skutečnosti tím zakrývá skutečné příčiny nerovností, neboť vstupní (a nepřijatelné) sociálně podmíněné nerovnosti vydává za legitimní (a přijatelné) nerovnosti individuálních předpokladů, které tak nabývají zdání přirozených nerovností (Bourdieu a Passeron 1977¹, Brennan a Naidoo 2007).

---

¹ Bourdieu a Passeron (1977) ve své klasické knize dokonce přirovnávají mechanismy reprodukce vyššího vzdělání z rodičů na děti k dřívějšímu dědění šlechtických titulů.

Mezi hlavní cíle všech rozvinutých zemí podporované mezinárodními organizacemi jako je například Evropské unie, OECD nebo UNESCO proto v oblasti vzdělávání dnes patří nejen úsilí o vyšší kvalitu a efektivitu, ale i o dosažení rovnosti příležitostí (*equality of opportunity*) či spravedlivosti (*equity* jako nový zastřešující termín), kdy by výsledky vzdělávání již nezávisely na ekonomické, sociálně a kulturní úrovni rodiny (OECD 1997, d'Addio 2007).

Za posledních zhruba čtyřicet let, kdy se otázky vzdělanostních nerovností systematicky a intenzivně zkoumají (při nejmenším od prací například Colemana a Jenckse v USA, Halseye ve Velké Británii, Boudona, Bourdieho a Passerona ve Francii či Dahrendorfa v Německu), se pojem spravedlivosti stále propracovával a obohacoval o nové dimenze. Vyjdeme-li z posledního sdělení Evropské komise *Efficiency and Equity* (CEC 2006), dnes již zahrnuje nejen (právní a víceméně formální) rovnost přístupu ke vzdělávání (*equality of access*), ale i rovnost podmínek vzdělávání (*equality of treatment* resp. *means*), které mají odrážet specifické vzdělávací potřeby jedince, a konečně i rovnost výsledků vzdělávání (*equality of outcomes* resp. *achievement*), jež nebudou závislé na sociálně ekonomickém prostředí rodiny či jiných faktorech nerovnosti ve vzdělávání. Mezinárodní asociace univerzit (IAU 2004) vyčleňuje dokonce ještě další dimenzi, rovnost využití (*equality of application*), kterou je možné chápat – ve shodě s úvodní diskusí o úloze vzdělání – právě ve smyslu plného využívání potenciálu a všech schopností každého jedince.

Nerovnostem v přístupu ke vzdělávání věnuje společenskovední teorie i empirický výzkum dlouhodobě značnou pozornost. Snaží se zjistit a vysvětlit, zda, do jaké míry a jakým způsobem vzdělávací systém pomáhá překonávat bariéry uvnitř společnosti či zda je naopak nástrojem mezigenerační reprodukce sociálního statusu a udržování nerovností. Jednotliví autoři zdůrazňují určité prvky a momenty složitého procesu, zaměřují se na jeho rozdílné stránky, jejich modely (například sociálně-psychologický model stratifikačního procesu) a teorie (například sociální či kulturní teorie vzdělanostní reprodukce) se navzájem spíše doplňují než vylučují (Brennan a Naidoo 2007). Lze shrnout, že vzdělání je významným faktorem vzestupné mobility, nerovnosti v přístupu k němu však zůstávají stále výrazné.

Jeden z nevlivnějších konceptů odvozuje působení vzdělanostních nerovností od rozsahu tří forem kapitálu, kterými rodiny ve větší či menší míře disponují a které výrazně ovlivňují vzdělávací a životní dráhu jejich dětí: jsou to kapitál ekonomický, sociální a kulturní (Bourdieu 1986, d'Addio 2007). Toto rozlišení umožňuje analyzovat různý mechanismus vzniku a působení nerovností a hledat cesty ke zmírnění jejich vlivu.

Ekonomický kapitál je charakterizován především materiálním a finančním standardem rodiny. Špatná ekonomická situace neumožňuje dětem další studium vůbec nebo je nutí k jeho předčasnému ukončení a k časnému nástupu do zaměstnání. Dobrá ekonomická situace rodiny umožňuje naopak dětem studium nastoupit i dokončit. Důsledky ekonomického znevýhodnění jsou nejzřetelnější, začaly se také jako první alespoň do jisté míry kompenzovat, takže dnes ve většině rozvinutých zemí existují rozmanité systémy finanční podpory žáků z hůře situovaných rodin.

Méně zřejmé a uvědomované, často závažnější a také mnohem nesnadněji kompenzovatelné jsou však jiné podoby nerovností v přístupu ke vzdělávání, vznikající v důsledku nedostatku sociálního a kulturního kapitálu. Sociální kapitál je charakterizován rozsahem sítě styků a známostí, které je možné využít pro dosažení určitých cílů (získání prestižního vzdělání a později i vysokého postavení), a také jejich významností (tedy velikostí kapitálů těch, kteří tuto síť tvoří).

Kulturní kapitál je charakterizován stupněm účasti na dominantní statusové kultuře, z níž jsou odvozeny jazykové a ostatní symbolické kódy, na kterých je školní vzdělávání založeno (Bernstein 1975), stejně jako jeho pojetí a cíle. Rodiny, které tuto kulturu absorbovaly, osvojily si odpovídající životní styl, způsoby chování a komunikace (podle Bernsteina rozvinutý jazykový kód, na rozdíl od omezeného kódu, typického pro nižší sociální třídy), mají pozitivní vztah ke vzdělávání, poskytují svým dětem lepší výchozí podmínky i trvalou podporu, škola i učitelé jsou jejich dětem v mnoha směrech mnohem bližší a mají také silnou motivaci a vysoké vzdělávací aspirace. Opakem jsou rodiny, jejichž prostředí nedává příliš mnoho podnětů k rozvoji dítěte a nepřipravuje je dostatečně na postupy a způsob práce školy. Škola je pro ně cizí prostředí a znevýhodnění dětí se projevuje nejen

horší připraveností na školu, ale také v nízké úrovni jejich aspirací a motivace se vzdělávat a přirozeně i v následně slabších výsledcích vzdělávání.

Celková úroveň rodin a tedy i všechny tři zdroje vzdělávacích nerovností jsou úzce svázány především s povoláním a vzděláním rodičů, s jejich majetkovými poměry a se sociálním, sociálně psychologickým a kulturním zázemím, které dětem vytvářejí. Nerovnosti mezi rodinami se přenášejí do rozdílů ve vzdělávacích drahách dětí a tím se ve společnosti dále reprodukuje nebo dokonce ještě posilují. Je-li úroveň vzdělávacích nerovností vysoká, dochází k rozsáhlé autoreprodukcí zejména vyšších stupňů vzdělávání mezi rodiči a dětmi a ke společensky i ekonomicky rizikovému omezení propustnosti sociální struktury společnosti. Vysokoškolský systém se stává uzavřenější a méně schopný vnímat a reagovat na potřeby celé společnosti. Společnosti samotné hrozí vnitřní uzavírání se jednotlivých vrstev a skupin a nedostatečné rozvíjení a využívání potenciálu nových generací.

Rozechnutí terciárního vzdělávání a nerovnosti v přístupu k němu

Posledních padesát let v rozvinutých zemích podstatně roste účast na terciárním vzdělávání. Zvyšování účasti na vzdělávání ovšem ve svém důsledku proměňuje podobu samotného vzdělávání a vzdělávacích institucí. Americký sociolog Martin Trow vymezil v této souvislosti již v 70. letech – především na základě zkušeností a poznatků z vývoje amerického vysokého školství – tři základní přechodové fáze vývoje vysokoškolských systémů: elitní, masové a univerzální (Trow 1974). Definice těchto tří základních fází a od nich odvozených modelů vysokého školství přitom vycházela právě z velikosti přístupu a účasti příslušné populace na vysokoškolském vzdělávání. O rychlosti a rozsahu následujícího vývoje v řadě rozvinutých zemí světa a přechodu od elitního přes masové až po univerzální vysoké školství svědčí i to, že hranice jednotlivých kategorií uvedené klasifikace se za pouhých dvacet pět let podstatně posunuly. Zatímco ještě v první polovině 70. let vymezil Trow hranici 15% příslušné věkové kohorty pro přechod od elitní k masové účasti a 30% pro přechod od masové k univerzální účasti; na konci 90. let tyto hranice společně s OECD posunul na 25% respektive 50% účasti na terciárním vzdělávání (OECD 1998 a Trow 2005).

Podstatnou charakteristikou vývoje vysokého školství od elitního k univerzálnímu modelu je ovšem skutečnost, že jeho expanze byla nezbytně spojena s jeho diverzifikací. Ta sice měla v různých zemích různé konkrétní podoby, ale celkové rysy se prosadily prakticky v celém rozvinutém světě. Obvykle byly zaváděny nové, většinou profesně zaměřené a kratší formy studia, které se realizovaly v nových typech institucí (jako byly například polytechniky ve Velké Británii a ve Finsku, vysoké odborné školy v Německu a v Rakousku, regionální koleje v Norsku nebo univerzitní instituty ve Francii) a někdy měly i nižší status (jako vzdělávání neuniverzitní, ale vysokoškolské, nebo terciární avšak nevysokoškolské). Systémy terciárního vzdělávání v některých zemích se definovaly jako binární, se zřetelným rozlišováním obou typů vzdělávacích institucí. Avšak i tehdy, když formálně zůstaly nebo se postupně staly unitárními, docházelo k vnitřní kvalitativní a strukturální diferenciaci, a to jak vertikální, podle postavení a prestiže instituce, tak i horizontální, podle zaměření a prestiže studia (Brennan a Naidoo 2007).

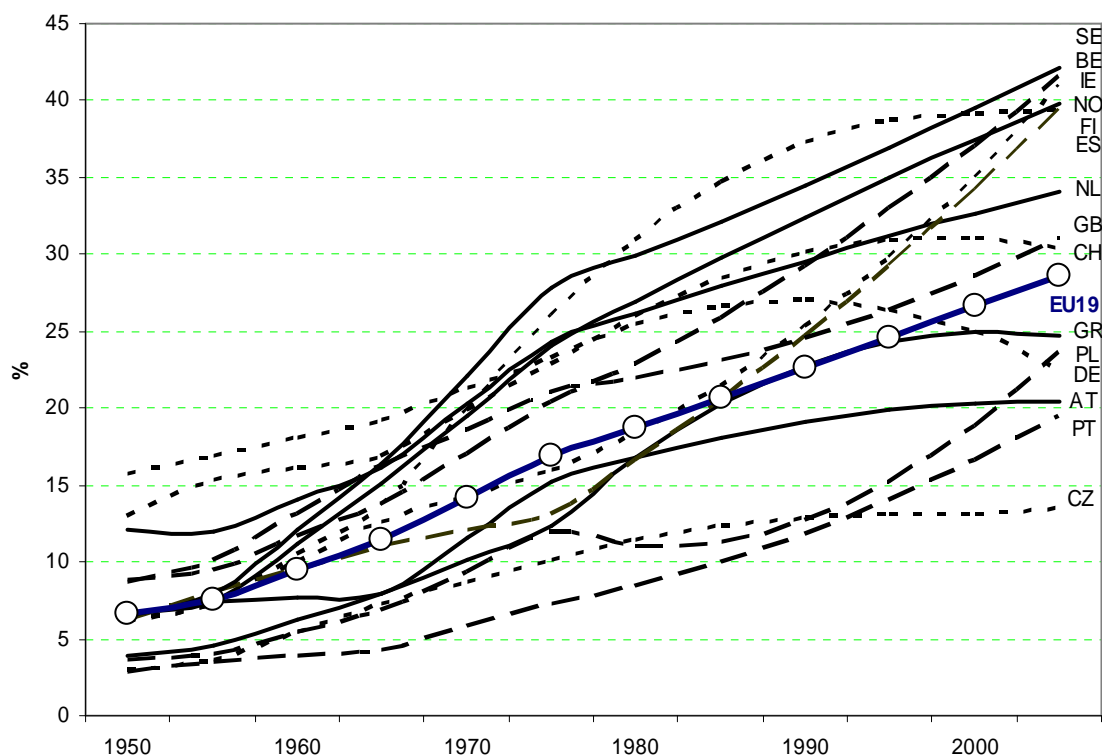
Je přirozené, že zvyšující se počty přijímaných a účast na terciárním vzdělávání vedly k rostoucímu počtu absolventů. Tento proces však není zcela přímočarý, neboť ho ovlivňuje řada faktorů, jako jsou přechody mezi jednotlivými sektory nebo institucemi terciárního vzdělávání, samotná úspěšnost studia, jeho délka, kumulování diplomů stejné úrovně, přerušování studia a opětovné vracení se do něj apod. Poslední publikace OECD, která se pokouší tyto procesy analyzovat na mezinárodní úrovni, ukazuje, že v zemích OECD studium v současnosti úspěšně ukončuje zhruba 60 % - 80 % těch, kteří ho o několik let dříve začali, a i v tomto ukazateli se mezi jednotlivými zeměmi projevují značné rozdíly.

Znamená to ovšem, že revidovaná typologie Trowa vymezující elitní, masový a univerzální model terciárního vzdělávání, které se vztahují k hranicím podílu přijímaných z příslušné populace 35 % a 50 %, vlastně do jisté míry odpovídá původní typologii vztahované k podílu absolventů z příslušné populace, u níž jsou přechody z jednoho modelu do druhého vymezeny podílem 15 % a 30 %.

Následující obrázek ukazuje podíl absolventů terciárního vzdělávání ve věku 25-34 let k celé této populační kohortě v patnácti evropských zemích během posledních více než padesáti let. Kromě značných rozdílů mezi jednotlivými zeměmi je zřejmé, že přechod z elitního k masovému modelu

nastal v Evropě v průměru v první polovině 70. let (avšak v Belgii, ve Finsku, v Německu, v Nizozemsku a ve Švýcarsku ještě dříve), zatímco v současnosti se Evropa v průměru blíží k přechodu od masového k univerzálnímu modelu (který však již proběhl například v Belgii, Finsku, Irsku, Norsku, Španělsku a Švédsku).

Podíl vysokoškoláků z populace ve věku 25-34 let
Evropské země OECD 1950-2005 (v %)

Výzkum nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání se již od 80. let zaměřil na zkoumání dopadů změn, ke kterým dochází v důsledku expanze terciárního vzdělávání na nerovnosti v jeho poskytování. Podle teorie MMI (*Maximally Maintained Inequality*, Raftery 2007) se vliv působení rodinného zázemí i při expanzi vzdělávání nezmenšuje, dokud nedojde k saturaci vzdělávacích potřeb žáků z nejnvýše postavené společenské skupiny, tedy když téměř všichni z nich pokračují ve studiu; pak se daném vzdělávacím stupni nerovnosti začnou zmenšovat, zvětšují se však na následujícím stupni (Shavit a Blossfeld 1993). Nejnovější výzkumy (Shavit, Arum a Gamoran 2007) však nabízejí jiný pohled: když je poměrný růst terciárního vzdělávání větší než sekundárního vzdělávání, je výsledkem celkové snížení nerovností.

S postupným rozšiřováním terciárního vzdělávání přestává být jeho dosažení postačující podmínkou pro dobré uplatnění ve společnosti a stává se pouze podmínkou nutnou. Cílem proto přestává být účast na terciárním vzdělávání jako taková, ale stává se jím studium na preferovaných oborech a přijetí na elitní instituce. Mechanismy působení vzdělanostních nerovností tedy nemizí, ale jenom se posouvají do vnitřku diverzifikovaných systémů. I přes zvyšující se účast na vzdělávání vzdělanostní nerovnosti ve většině zemí přetrvávají a nabývají nového charakteru, přesouvají se z kvantitativní do více kvalitativní či strukturální polohy (viz např. teorie *Effectively Maintained Inequality*, Lucas 2007, Shavit, Arum a Gamoran 2007). Jsou nejen obtížněji uchopitelné, ale liší se i mezi zeměmi, takže je mnohem méně zřejmé, které z kvalitativních či strukturálních faktorů jsou v kterých zemích podstatné více a které méně. Předpokladem pro to jsou ovšem dostatečné srovnávací analýzy, které zahrnou různé relevantní faktory a dimenze problému.

Provádění srovnávacích analýz navíc naráží na vážný problém, jímž je velmi omezený přístup k relevantním a aktuálním údajům (Shavit, Arum a Gamoran 2007, Clancy a Goastellec 2007). Z hlediska srovnatelnosti údajů nejspolehlivější (a také obvykle užívaná) kohortní analýzu většinou bohužel nelze v dostatečném rozsahu použít pro čerstvé absolventy vysokých škol, kteří své studium právě ukončili. Komparativní analýzy pak nemohou postihnout aktuální vývoj a změny, které přináší, nemohou tedy ani být primárním východiskem pro případná opatření vzdělávací politiky. Nadto se v oblasti terciárního vzdělávání neprovádí v současné době žádný mezinárodní projekt, který by umožňoval rozsáhlé, věrohodné a aktuální srovnávání míry nerovnosti, jako je tomu například v oblasti základního a středního vzdělávání (Program OECD PISA).

Proto se komparativní projekty z poslední doby orientují buď na hlubší sociologické a spíše kvalitativně zaměřené srovnávací studie z několika zemí, zaměřené na situaci a kontext, interpretaci vývoje a rozbor specifických národních zdrojů dat bez nároků na striktní srovnatelnost mezi nimi a aktuálnost uváděných údajů (například Shavit, Arum a Gamoran 2007). Druhým možným přístupem je sekundární porovnávání údajů z různých zdrojů nebo některých nepřímých ukazatelů (například Usher a Cervenán 2005 nebo Clancy a Goastellec 2007), které má ovšem řadu jiných problémů.

Poněkud jinou cestou se vydala předkládaná pracovní studie, založena na využití poměrně čerstvých údajů z dosavadních dvou kol šetření *European Social Survey* (ESS 1 a 2), která proběhla v letech 2002/2003 a 2004/2005 ve více než 20 evropských zemích. Přestože *European Social Survey* (ESS) není primárně zaměřený na vzdělávání a vzdělanostní nerovnosti (ale na hodnotovou orientaci a sociální strukturu), zahrnuje otázky, které lze v tomto směru vhodně využít, a analyzovat i problematiku sociální podmíněnosti a nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání (důležitý je zejména způsob retrospektivního zjišťování charakteristik rodinného zázemí respondenta ve věku jeho čtrnácti let). Využití databáze ESS pro analýzy přístupu ke vzdělání ovšem na druhé straně zužuje možnosti pouze na ty charakteristiky a proměnné – přestože velice podstatné - které databáze obsahuje (povolání otce a matky, nejvyšší dosažené vzdělání otce a matky, pohlaví respondenta). Pracovní charakter předkládané studie spočívá především v tom, že v první etapě aktivity šlo o ověření možností využít pro srovnávací analýzu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání v evropských zemích údajů z ESS a prozkoumat a ověřit různé možnosti konkrétního postupu.

Druhá etapa aktivity – ukončená v 1. pololetí roku 2008 závěrečnou zprávou – půjde ovšem mnohem dále, a to ve více směrech. Především bude využívat i další důležité zdroje. V prvé řadě půjde o údaje ze třetího kola šetření *European Social Survey* (ESS 3), které probíhá v letech 2006/2007. Získání údajů z třetího kola ESS umožní nejen dále aktualizovat, ale také podstatně zvětšit analyzované soubory respondentů ve většině evropských zemí. Povede to ke dvěma podstatným krokům. Za prvé bude možné rozdělit tři spojené soubory, které budou v řadě evropských zemí zahrnovat již nejméně kolem 5-7 tisíc respondentů, na více (pravděpodobně pět) věkových kohort. To ovšem umožní analyzovat odděleně skupinu respondentů, která studovala vysokou školu po roce 2000, a obdobně ve všech předcházejících dekádách posledních padesáti let. Za druhé bude v řadě zemí možné (zvláště v mladších kohortách) rozdělit soubory podle sektoru ukončeného terciárního vzdělávání na absolventy vysokoškolského (případně univerzitního) sektoru (ISCED 5A a 6) a nevysokoškolského sektoru (ISCED 5B) a analyzovat každý z nich zvlášť.

Rozhodujícím sektorem terciárního vzdělávání však ve většině evropských zemích zůstávají nadále univerzity a další jim na roveň postavené vysoké školy (ISCED 5A a 6). Vedle celého terciárního vzdělávání a jeho rozdělení na sektory je proto podstatné se zaměřit také na důsledky vnitřní diverzifikace vysokoškolských systémů při přechodu od elitního modelu k masovému a k univerzálnímu. Pro rozbor dalších důsledků expanze a diverzifikace vysokoškolských systémů na jejich vnitřní stratifikaci, na podoby přesouvání nerovností a zjišťování vlivu různých kvalitativních a strukturálních faktorů na míru nerovností však údaje získané z ESS již příliš nepomohou.

Druhá etapa aktivity proto bude čerpat i z databází dvou evropských projektů, které zkoumaly uplatnění absolventů vysokých škol čtyři až pět let po získání vysokoškolského diplomu (úroveň ISCED 5A a 6). Jde o databáze absolventů vytvořené v rámci projektu CHEERS (šetření absolventů v jedenácti evropských zemích proběhla v letech 1997/1998) a REFLEX (šetření absolventů ve čtrnácti evropských zemích proběhla v letech 2005/2006). Analýzy na nich založené se zaměří na

vliv různých sledovaných charakteristik na rozsah nerovností v přístupu k vysokoškolskému vzdělávání z hlediska rodinného zázemí absolventů. Půjde například o vliv konkrétní vzdělávací instituce (rozdílná prestiž a pověst jednotlivých vysokých škol), vliv oboru studia (poptávka po něm, jeho náročnost), typ nebo orientace studia (akademické či spíše prakticky orientované studium) rozdílná úroveň studentů při vstupu na vysokou školu (závěrečné hodnocení ze střední školy) a jejich uplatnění na trhu práce (plat, spokojenost, postavení v řízení apod.).

Konečně by měla být v druhé etapě aktivity podstatně rozšířena příloha, která dnes sleduje průběh nerovností v patnácti evropských zemích, a to na úrovni statistického popisu. Záměrem autorů/řešitelů projektu však je alespoň pro některé země zpracovat skutečnou případovou studii, což znamená rozšířit existující údaje o analýzu celkové situace země, hledání příčin dosahovaných výsledků a jejich interpretace. Mohlo by se to ovšem týkat jen zemí, pro něž budou existovat dostatečně velké soubory respondentů ve všech třech kolech ESS i v projektech REFLEX a CHEERS. V úvahu by tedy přicházelo celkem třináct zemí (Belgie, Česká republika, Estonsko, Finsko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Spojené království, Španělsko, Švédsko – jen v omezené verzi – a Švýcarsko), závěrečná zpráva by tedy mohla obsahovat až třináct případových studií.

2 Analytický postup

Analýza je založena na využití údajů šetření Evropský sociální výzkum (European Social Survey). ESS je výzkumný program Evropské vědní nadace (European Science Foundation) zaměřený na monitorování hodnot, postojů rysů a vzorců chování v současných evropských společnostech. Tématicky se týká hodnotových orientací, kulturních a národních hodnot a sociální struktury.

2.1 Data a proměnné

V současné době² jsou k dispozici údaje z prvních dvou fází šetření ESS. První fáze ESS-1 proběhla na přelomu let 2002/2003 a účastnilo se jí 22 zemí: Belgie, Česká republika, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Izrael, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie. Druhá fáze ESS-2 následovala v letech 2004/2005 bez účasti Izraele, naopak nově se do ESS zapojilo Estonsko, Island, Slovensko, Turecko a Ukrajina. Zároveň probíhá kompletace dat z třetí fáze šetření ESS-3, která probíhá v letech 2006/2007. V ní obsažená data jsou - přinejmenším v otázkách, které jsou součástí předkládané analýzy nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání - srovnatelná s daty z předchozích fází a budou k dispozici na podzim 2007. ESS-3 se oproti ESS-2 neúčastní Česká republika³, Island, Itálie, Lucembursko a Řecko, nově se do ESS naopak zapojilo Bulharsko, Kypr, Lotyšsko, Rumunsko a Rusko. Nová verze předkládané analytické studie s rozšířeným souborem dat ze všech tří fází šetření ESS bude proto dokončena na jaře roku 2008.

Z analýz byly především vzhledem k příliš malému vzorku vyřazeny Island, Itálie, Izrael a Turecko. Vyřazena musela být bohužel i Francie, u které je zcela odlišně zpracována klasifikace profesních kategorií rodičů a srovnávat je tedy možné pouze jejich vzdělání. Datové soubory mají, po vyřazení výše uvedených zemí, následující velikost: soubor ESS-1 zahrnuje 37150 respondentů z 19 zemí a soubor ESS-2 celkem 43296 respondentů z 22 zemí. Vzhledem k následným analýzám několika věkových kohort v každé ze zemí byla data z obou fází šetření ESS spojena a omezena na populaci respondentů ve věku 20-80 let⁴. Soubory za jednotlivé země se tím přibližně zdvojnásobily a při omezení se pouze na stanovenou věkovou skupinu zahrnuje spojený datový soubor 72694 respondentů z 22 zemí. Lze přitom předpokládat, že spojením s daty ESS-3 na konci roku 2007 vznikne rozsáhlý soubor výrazně přesahující 100 tisíc respondentů.

Vzhledem k velikosti celého souboru ESS a k věkovému rozpětí respondentů bylo možné přistoupit k vytvoření několika věkových kohort, které přibližně vymezují osoby, které studovaly vysokou školu v určitém historickém období⁵. Analýza věkové struktury studentů vysokých škol z databáze OECD pochopitelně potvrdila, že věkové rozložení studentů je v různých zemích různé. Zároveň však prokázala, že rozdíly v průměrném věku studentů ani v jejich věkovém rozpětí nepřesahují několik let. Navíc další rozborů ukazují na to, že v dřívějších obdobích byl průměrný věk i věkové rozpětí studentů podstatně nižší. Přesto byly soubory respondentů z obou šetření ESS rozděleny podle věkového rozpětí většiny studentů pouze do tří věkových skupin, které se navíc částečně překrývají. Tři vymezené věkové kohorty respondentů tedy aproximativně reprezentují studenty terciárního vzdělávání ve třech historických obdobích. V celoevropském souboru jde zhruba o následující vymezení:

---

² Český text předložené verze analytické studie byl dokončen v dubnu 2007.

³ Data za Českou republiku pro pokračování analýzy nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání budou na konci roku 2007 sbírána ve speciálním šetření, které zajišťuje SVP PedF UK.

⁴ Přesněji vyjádřeno se jedná o věk, kterého respondenti dosáhnou v roce 2005.

⁵ Podobně postupoval Chevalier (Chevalier et al. 2005). Na základě IALS dat rozlišili dvě věkové kohorty – mladší než 45 let a 45 let a starší – pro zkoumání vzdělanostní mobility mezi rodiči a jejich dětmi.

Skupina	Věk respondentů	Historické období studia
1.	55-80 let	1950-1970
2.	35-60 let	1970-1990
3.	20-40 let	1990-2005

Po vymezení jednotlivých analyzovaných souborů podle věkových kohort v různých evropských zemích a v různých historických obdobích je třeba přejít k definici a vysvětlení v analýzách použitých proměnných. Znovu je třeba opakovat, že postup musel respektovat omezení daná podobou proměnných v dotazníku ESS-1 a ESS-2, které našťastí byly v řadě oblastí shodné. Jak bylo řečeno, možnosti dat ESS jsou z hlediska využití jeho proměnných omezené. Cílem analýz je přitom vytvoření interpretovatelného modelu, v němž vysvětlovanou proměnnou bude dosažení terciárního vzdělání a vysvětlujícími proměnnými se stanou charakteristiky rodinného zázemí a pohlaví respondenta.

Do analýz tedy vstoupila jedna vysvětlovaná proměnná: **Tertiary** (dosažení terciárního vzdělání), která nabývá dvou hodnot: 1 = respondent dosáhnul/studuje terciární vzdělání, 0 = respondent nedosáhnul/nestuduje terciární vzdělání a byla vytvořena z údajů o nejvyšším dokončeném školním vzdělání (**EDLVL**⁶) a z údajů o stupni studia, ve kterém respondent právě studuje (**STDLVL**⁷). Pro oba údaje bylo přitom možné použít pětistupňovou kategorizaci vycházející z mezinárodní klasifikace vzdělání ISCED⁸: ISCED 0-2, ISCED 3C, ISCED 3AB+4, ISCED 5B, ISCED 5A+6, přičemž jako terciární vzdělání jsou definovány kategorie ISCED 5B a ISCED 5A+6. Nejobtížnější na celém procesu bylo přiřazení položek národních klasifikací použitých v národních mutacích dotazníků v jednotlivých evropských zemích tomuto mezinárodnímu standardu⁹, neboť se ukázalo, že v datových souborech ESS vytvořená proměnná nemá charakteristiky ISCED podle převodníků jednotlivých zemí a není proto plně využitelná.

Mezi vysvětlující proměnné bylo zařazeno pět následujících charakteristik:

OccF¹⁰ - **Povolání otce** ve věku 14 let respondenta s osmi kategoriemi 1 = tradiční odborná povolání; 2 = moderní odborná povolání; 3 = úřednická a zprostředkovatelská povolání; 4 = vyšší management a správa; 5 = technické a řemeslnické profese; 6 = polorutinní manuální profese a služby; 7 = rutinní manuální profese a služby; 8 = střední a nižší management.

OccM¹¹ - **Povolání matky** ve věku 14ti let respondenta ve stejné kategorizaci jako povolání otce OccF.

⁶ Proměnná **EDLVL** vznikla překódováním odpovědí na otázku F6 (Jaké je Vaše nejvyšší dosažené školní vzdělání?) z důvodu specifických kategorií odpovědí pro jednotlivé země.

⁷ Proměnná **STDLVL** je původní proměnná pouze z datového souboru ESS-2 odpovídající na otázku G94 (V jakém stupni studia právě studujete?)

⁸ **Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání ISCED** (International Standard Classification of Education) je základním mezinárodně používaným podkladem pro srovnávání vzdělávacích soustav a úrovně dosaženého vzdělání. Poslední verzi klasifikace UNESCO připravilo a schválilo v roce 1997.

⁹ Při srovnávání mezinárodní klasifikace ISCED a národních klasifikací byl – vedle samotné klasifikace ISCED - využit především podrobný manuál OECD z roku 1999 “Classifying Educational Programmes: Manual for ISCED-97 Implementation in OECD Countries“ a dále databáze Eurydice a publikace Eurydice z roku 2005 “Focus on the Structure of Higher Education in Europe“.

¹⁰ **OccF (Occupation - Father)** - vyjadřuje odpověď na otázku F50 z hlavního dotazníku ESS-1, resp. F54 z hlavního dotazníku ESS-2 (Který popis práce nejlépe odpovídá tomu, co dělal Váš otec, když Vám bylo 14 let?).

¹¹ **OccM (Occupation - Mother)** - vyjadřuje odpověď na otázku F56 z hlavního dotazníku ESS-1, resp. F60 z hlavního dotazníku ESS-2 (Který popis práce nejlépe odpovídá tomu, co dělala Vaše matka, když Vám bylo 14 let?).

EduF¹² - Nejvyšší dosažené vzdělání otce respondenta s kategoriemi 1) ISCED 0-2 primární a nižší sekundární vzdělání; 2) ISCED 3-4 vyšší sekundární a postsekundární vzdělání, 3) ISCED 5-6 terciární vzdělání.

EduM¹³ - Nejvyšší dosažené vzdělání matky respondenta ve stejné kategorizaci jako nejvyšší dosažené vzdělání otce EduF.

Gender¹⁴ - Pohlaví respondenta s kategoriemi: 1) muž, 2) žena.

Původním záměrem rovněž bylo zahrnout vliv příslušnosti respondenta k národnostní menšině v dané zemi. Proměnná **BLGETMG¹⁵** z obou šetření ESS, vyjadřující příslušnost k minoritní etnické skupině, se ovšem ukázala jako nepoužitelná, neboť v různých zemích byla velice nestejně chápána. Po zvážení musela být z dalších analýz a z modelu bohužel vyřazena.

Před samotným sestavením modelu bylo třeba hodnotám všech proměnných reprezentujících rodinné zázemí respondenta přiřadit pevné skóre tak, aby bylo možné tyto hodnoty jednoznačně seřadit. V případě vzdělání otce a matky jim byla přiřazena průměrná délka vzdělání podle údajů OECD. V případě povolání otce i matky byl tento problém vyřešen přiřazením vypočtené průměrné hodnoty mezinárodního sociálně ekonomického indexu profesního statusu - ISEI (*International Socio-Economic Index of Occupational Status*) každé z osmi profesních skupin. Výpočet odpovídající hodnoty ISEI pro osm uvedených skupin profesí byl řešen na základě standardního postupu¹⁶ a vážením jednotlivých profesí přes podrobné zastoupení profesí podle klasifikace ISCO¹⁷ v databázi ELFS Eurostat¹⁸.

Profesní skupina	OccF/M	ISEI
Tradiční odborná povolání	1	80,1
Moderní odborná povolání	2	79,6
Úřednická a zprostředkovatelská povolání	3	63,0
Vyšší management a správa	4	78,0
Technické a řemeslnické profese	5	33,9
Polorutinní manuální profese a služby	6	26,2
Rutinní manuální profese a služby	7	23,6
Střední a nižší management	8	56,2

Dalším krokem se stal **výpočet hodnot kvartilů¹⁹** všech proměnných reprezentujících rodinné zázemí respondenta, čímž byl odstraněn častý problém nekorektního srovnávání. Při analýze nerovností se totiž často porovnávají šance na získání vzdělání pro děti dvou skupin rodičů – těch nejvíce a nejméně vzdělaných; úroveň nerovností se například vyjadřuje jako poměr šancí dětí rodičů s terciárním

¹² **EduF (Education – Father)** – jedná se o sloučené kategorie odpovědí na otázku F45 z hlavního dotazníku ESS-1, resp. F49 z hlavního dotazníku ESS-2 (Jakého nejvyššího vzdělání dosáhl Váš otec?)

¹³ **EduM (Education – Mother)** – jedná se o sloučené kategorie odpovědí na otázku F51 z hlavního dotazníku ESS-1, resp. F55 z hlavního dotazníku ESS-2 (Jakého nejvyššího vzdělání dosáhla Vaše matka?)

¹⁴ **Gender** - původní proměnná z datového souboru ESS odpovídající na otázku F2 (pohlaví)

¹⁵ **BLGETMG** - proměnná vyjadřující odpověď na otázku C24 z hlavního dotazníku ESS (Patříte k národnostní či etnické menšině?)

¹⁶ Treiman Ganz

¹⁷ International Standard Classification of Occupation. ILO, Ženeva 1988

¹⁸ Databáze Evropských šetření pracovních sil ELFS (European Labour Force Survey) vzniká z pravidelných národních šetření, které členské státy EU předávají do Eurostat.

¹⁹ Kvartily jsou tři hodnoty dané proměnné, které vzestupně/sestupně uspořádanou řadu hodnot této proměnné rozdělují do čtyř stejně velkých částí; oddělují tedy v souboru stejně obsazené čtvrtiny takto seříděné proměnné.

vzděláním k šanci dětí rodičů jen s primárním vzděláním. Problém nastává, když se tento postup použije k vzájemnému srovnávání různých zemí, protože každá má jinou strukturu vzdělanosti (tedy jiné zastoupení jednotlivých úrovní vzdělání), což může srovnání výrazně zkreslit. Proto je vhodnější porovnávat dvě krajní, ale především stejně velké skupiny. Umožňuje to pak korektní srovnání nejen vývoje v určité zemi v čase, ale také porovnávání mezi zeměmi. Pro určení velikosti skupiny byly zvoleny kvartily, protože větší velikost skupiny omezuje náhodné vlivy (které by se mohly projevit například při porovnávání decilových skupin). Na základě zjištěných kvartilů došlo tedy u všech zemí k rozdělení hodnot všech proměnných do čtyř stejně velkých skupin. Důvody zvoleného postupu osvětluje následující příklad:

V případě, kdy jsou porovnávány šance dětí na dosažení terciárního vzdělání podle nejvyššího dosaženého vzdělání otce například v Německu a v Portugalsku a použijí se přitom výše vymezené kategorie vzdělání (primární, sekundární a terciární), dochází k chybě, neboť rozložení těchto kategorií dosaženého vzdělání se v obou zemích podstatně liší. V následujících tabulkách je v prvním sloupci uvedeno vzdělání otců (1. primární, 2. sekundární a 3. terciární), ve druhém sloupci počet respondentů v souboru dané země, jejichž otcové měli uvedené vzdělání, ve třetím podíl těchto respondentů v procentech a ve čtvrtém podíl respondentů, kteří získali terciární vzdělání. Z tabulky vyplývá, že pokud se porovnávají šance dětí otců s primárním vzděláním v Německu a v Portugalsku, porovnávají se šance pouze 14% dětí z Německa se šancemi 88% dětí z Portugalska. Navíc, počítá-li se poměr šancí dětí otců s terciárním vzděláním a dětí otců s primárním vzděláním, uvažuje se o 36% (14%+22%) dětí v Německu oproti 92% (88% + 4%) dětí v Portugalsku, což výsledky opět zkresluje.

Německo			
EduF	Respondenti	%	% Tertiary
1	679	14	9,6
2	3118	64	18,1
3	1083	22	40,1
<i>Celkem</i>	4880	100	21,8

Portugalsko			
EduF	Respondenti	%	% Tertiary
1	2667	88	8,8
2	227	8	40,1
3	117	4	67,5
<i>Celkem</i>	3011	100	13,5

*Odstranění této nekorektnosti umožňuje práce s **kvartily** proměnných. Řešení situace v uvedeném příkladu znázorňují další níže uvedené tabulky. Hodnoty proměnné byly rozděleny do čtyř stejně velkých skupin, které je možné bez problémů srovnávat (nejsou tedy porovnávány šance dětí otců s terciárním a primárním vzděláním, ale šance dětí čtvrtiny nejvzdělanějších otců v dané zemi se čtvrtinou nejméně vzdělaných otců v dané zemi).*

Německo			
EduF	Respondenti	%	% Tertiary
<i>Q1</i>	1220	25	13,0
<i>Q2</i>	1220	25	18,2
<i>Q3</i>	1220	25	18,2
<i>Q4</i>	1220	25	37,8
<i>Celkem</i>	4880	100	21,8

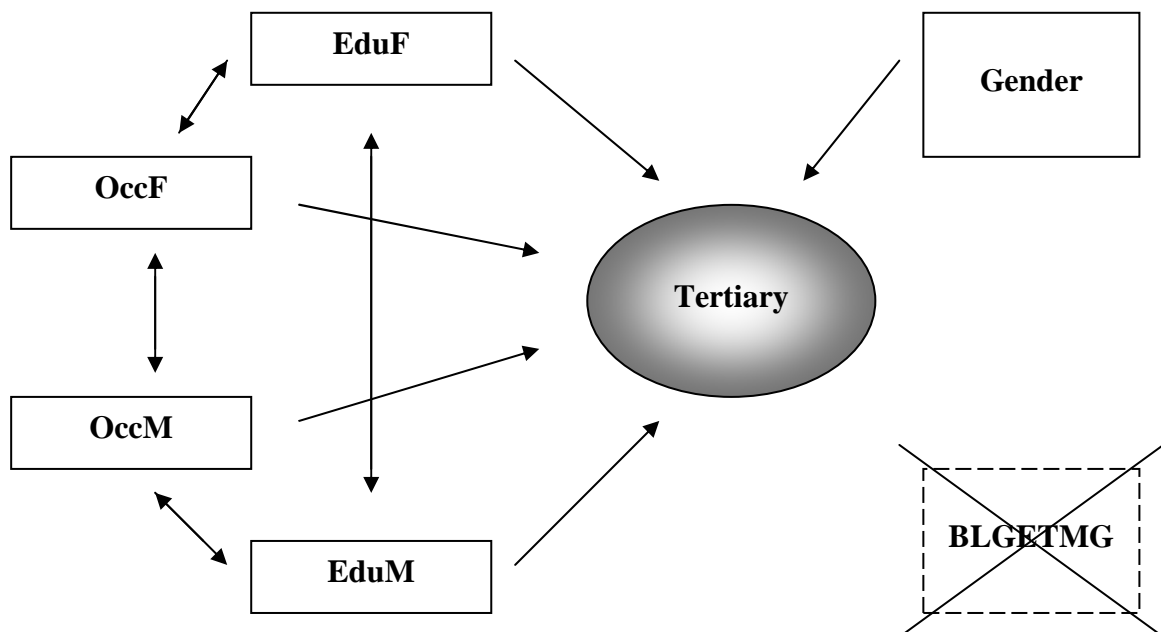
Portugalsko			
EduF	Respondenti	%	% Tertiary
<i>Q1</i>	752	25	9,4
<i>Q2</i>	753	25	7,8
<i>Q3</i>	753	25	9,4
<i>Q4</i>	753	25	27,1
<i>Celkem</i>	3011	100	13,5

Poslední sloupce v Německé i v Portugalské tabulce uvádí procento populace s daným dosaženým vzděláním otce, které dosahuje terciárního vzdělání. Při práci s původními kategoriemi proměnné bychom se například mohli mylně domnívat, že poměr šancí dětí nejvzdělanějších otců oproti dětem nejméně vzdělaných otcům je v Portugalsku ($67,5/8,8 = 7,7$) téměř dvojnásobně větší než v Německu ($40,1/9,6 = 4,2$). Při práci s kvartily ovšem vidíme, že tyto nerovnosti z hlediska dosaženého vzdělání otce jsou v obou zemích přibližně stejné (Portugalsko: $27,1/9,4 = 2,9$; Německo: $37,8/13,0 = 2,9$).

2.2 Metody a model

Model použitý při analýze nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání v Evropě v posledních desetiletích je také možné znázornit následovně: jedná se o logistický regresní model s jednou binární vysvětlovanou (cílovou) proměnnou vyjadřující zda respondent dosáhl či nedosáhl terciárního vzdělání (**Tertiary**). Za vysvětlující proměnné byly zvoleny dostupné askriptivní faktory - povolání otce ve věku 14ti let respondenta (**OccF**), povolání matky ve věku 14ti let respondenta (**OccM**), nejvyšší dosažené vzdělání otce (**EduF**), nejvyšší dosažené vzdělání matky (**EduM**) a pohlaví respondenta (**Gender**). V této podobě byl model opakovaně použit při analýze tří vymezených věkových skupin respondentů ve všech 22 evropských zemích.

Blokové schéma modelu:

EduF = nejvyšší dosažené vzdělání otce respondenta

OccF = povolání otce respondenta v jeho 14ti letech věku

OccM = povolání matky respondenta v jeho 14ti letech věku

EduM = nevyšší dosažené vzdělání matky respondenta

Tertiary = respondent dosáhl / nedosáhl terciárního vzdělání

Gender = pohlaví respondenta

BLGETMG = příslušnost k národnostní či etnické menšině v zemi

Vzhledem k tomu, že cílová proměnná (dosažení terciárního vzdělání) je binární (nabývá pouze dvou hodnot) a vysvětlující proměnné jsou kategorizované (podle kvartilů) byl zvolen **logistický regresní model**. Na základě jeho aplikace dostáváme hodnoty parametrů vyjadřující změnu šancí na dosažení terciárního vzdělání v rámci dané proměnné, a to vždy vzhledem k předem nastavené referenční hodnotě. Jako referenční je nastavena vždy skupina s nejnižším dosaženým vzděláním, případně s nejnižším statusem povolání, u analýz vlivu pohlaví respondenta je jako referenční nastavena skupina žen.

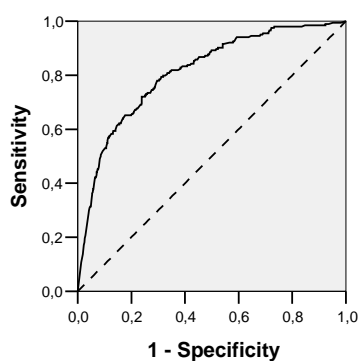
Při práci s logistickým modelem je velmi obtížné vyjádřit jeho celkovou kvalitu, neboť není možné vytvořit přímý ekvivalent koeficientu determinace R^2 používaný v lineární regresi. Proto byla použita tzv. **křivka ROC** - *Receiver Operating Characteristics* (viz grafy v následujícím příkladu). Stanovuje závislost podílu správně předpověděných případů, kdy respondent dosáhl terciárního vzdělání (vodorovná osa, tzv. doplněk specifičnosti do jedné. *1-specificity*) na procentu nesprávně předpověděných případů, kdy terciárního vzdělání nedosáhl (svislá osa, tzv. senzitivita, *sensitivity*). Velikost plochy pod křivkou, tzv. **AUC** - *Area Under the Curve*, se pak považuje za komplexní vyjádření kvality modelu. Čím větší je plocha mezi úhlopříčkou a křivkou ROC, tím lépe model chování veličiny předpovídá.

Díky AUC bylo možné posoudit v jednotlivých zemích sílu vlivu askriptivních faktorů na dosažení terciárního vzdělání a tím tedy vlastně posoudit úroveň nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání. Čím vyšší je totiž hodnota ukazatele AUC, tím více je dosažení terciárního vzdělání závislé na proměnných, které charakterizují vzdělání a povolání rodičů a pohlaví respondenta, tedy na askriptivních faktorech, a tím vyšší jsou zároveň nerovnosti v přístupu ke vzdělání. Ukazatel **AUC** nabývá hodnot z intervalu $<0,5;1>$ a dále je definován jako **index nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání**.

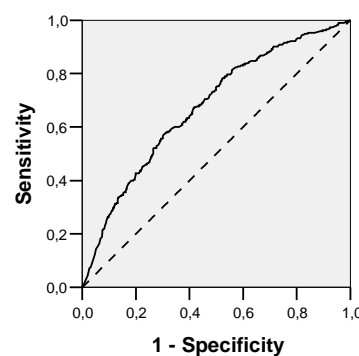
Interpretaci přibližuje následující příklad:

Například v Maďarsku je po roce 1990 vliv askriptivních faktorů na dosažení terciárního vzdělání velice silný. Dokazuje to hodnota AUC (0,812), která říká, že pravděpodobnost správného určení toho, zda náhodně vybraný člověk do 40 let věku dosáhl či nedosáhl terciárního vzdělání pouze na základě znalosti askriptivních faktorů (tedy vzdělání a povolání rodičů a pohlaví respondenta) je v Maďarsku 81,2%. Jinými slovy, takto postavený model umožňuje v maďarské populaci v 81,2% případů správně určit, zda člověk dosáhl nebo nedosáhl terciárního vzdělání pouze na základě znalostí výše uvedených charakteristik jeho výchozí rodiny. Naopak Rakousko se po roce 1990 vyznačuje mnohem slabším vlivem askriptivních faktorů na dosažení terciárního vzdělání, neboť stejný model umožňuje správně určit pouze 67,6% respondentů. Znamená to, že na základě znalosti pohlaví určitého člověka a vzdělání a povolání jeho rodičů je v Rakousku pravděpodobnost správného určení, zda člověk do 40 let věku dosáhl či nedosáhl terciárního vzdělání, pouze 67,6% a podstatně větší roli tedy sehrávají jiné vlivy, než charakteristiky jeho výchozí rodiny.

ROC Curve (AUC = 0,812) Hungary 1990-

ROC Curve (AUC = 0,676) Austria 1990-

3 Index nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání: Evropské země 1950-2005

Před rozbohem samotného rozsahu nerovností, je zapotřebí věnovat se vývoji celkového přístupu k terciárnímu vzdělání v jednotlivých zemích a obdobích, definovaných v datech z obou souborů ESS. V jisté modifikaci typologie Trowa, která se ovšem týká podílu přijímaných, jsou podle podílu absolventů v dospělé populaci rozlišeny tři základní úrovně kvantitativního rozvoje systémů terciárního vzdělávání. Jedná se o **elitní vysokoškolské systémy** (*elite tertiary education systems*), u nichž je podíl absolventů nižší než 15%; **masové vysokoškolské systémy** (*mass tertiary education systems*) s podílem absolventů terciárního vzdělání v rozmezí od 15% do 30%; a **univerzální vysokoškolské systémy** (*universal tertiary education systems*), ve kterých podíl absolventů převyšuje 30% populace daného věku.

Následující tabulka znázorňuje zařazení všech 22 zemí ve třech vymezených obdobích podle stupně kvantitativního rozvoje terciárního vzdělávání z hlediska podílu absolventů terciárního vzdělání v příslušné populaci. Analýza je provedena na údajích z prvních dvou fází ESS v každé zemi zvlášť pro tři věkové skupiny respondentů, které zhruba reprezentují studenty ve třech dvacetiletých obdobích vývoje (1950 až 1970, 1970 až 1990 a 1990 až 2005); ve shodných obdobích je analyzován rovněž vývoj v celé Evropě. Údaje sice přirozeně nejsou shodné s oficiálními údaji mezinárodních organizací (například OECD nebo EK²⁰) o podílech studujících z populace v uvedených obdobích, ale jejich podobnost je vysoká.

Přesto je třeba alespoň na dvou příkladech upozornit na hlavní typy problémů. Vysoké hodnoty, které vykazuje ve všech třech obdobích **Estonsko**, jsou způsobeny poněkud odlišnou strukturací vzdělávací soustavy v posledních 50 letech, kdy se do vysokoškolského vzdělávání nastupovalo již po ukončení většinou desetileté školy, která zahrnovala všechny úrovně ISCED 1-3, tedy zhruba o 2-3 roky dříve než ve většině ostatních zemí. Vysoké hodnoty u **Švédska** mohou být do jisté míry způsobeny dlouhodobě mimořádně širokým věkovým rozpětím studentů vysokých škol, takže do jednotlivých historických období byli nepochybně zařazeni i vysokoškoláci, kteří ve skutečnosti studovali v pozdějším věku až v období následujícím.

Z hlediska globálních trendů tabulka potvrzuje, že jednotlivé země se v posledních 50 letech postupně přesouvají z elitních systémů do systémů univerzálních, mezi nimiž se již od 90. let nachází většina zemí z 22 analyzovaných zemí. Zároveň je ovšem patrné, že některé země mají tradičně nižší podíl absolventů terciárního vzdělání; patří mezi ně většina zemí střední a východní Evropy a rovněž země s historicky silným odborným vzděláváním a přípravou. Údaje o celkovém kvantitativním rozsahu přístupu k terciárnímu vzdělávání ovšem neříkají nic o skutečné otevřenosti terciárního vzdělávání různým sociálním vrstvám a skupinám.

---

²⁰ Historické údaje o podílu vysokoškoláků v příslušné populaci mají ovšem zase jiné vážné problémy, takže se nejčastěji analyzují údaje o zastoupení terciárního vzdělání v určitých kohortách (pocházející většinou z národních Labour Force Surveys).

Typ studia (% vysokoškoláků)	Období					
	1950-1970		1970-1990		1990-2005	
	Země	%	Země	%	Země	%
ELITNÍ (méně než 15%)	PT	5,7				
	ES	8,4				
	GR	8,5				
	PL	9,1				
	CZ	9,2				
	AT	9,9				
	SK	10,7				
	LU	10,9				
	SI	12,1				
	HU	13,7	CZ	12,2		
	CH	14,2	PL	12,6		
	UA	14,3	PT	12,9		
MASOVÉ (15 až 30%)	Evropa	16,0	SK	16,2		
	GB	18,4	AT	16,6		
	IE	18,4	HU	17,3		
	BE	20,6	LU	18,4	CZ	20,5
	DE	20,7	SI	19,3	SK	20,5
	FI	20,7	CH	20,2	DE	23,2
	NL	21,7	GR	20,7	CH	23,7
	DK	24,5	ES	21,0	HU	24,2
	NO	25,5	DE	23,9	PL	24,3
	SE	26,2	Evropa	24,6	AT	25,5
	EE	28,9	UA	24,8	LU	26,3
			NL	27,0	PT	28,7
			GB	28,6	GR	29,1
	UNIVERZÁLNÍ (více než 30%)			BE	31,3	SI
			IE	31,4	NL	32,8
			DK	32,1	GB	32,9
			NO	36,4	Evropa	33,0
			SE	36,6	ES	33,3
			FI	37,0	DK	38,7
			EE	46,9	BE	41,7
					NO	42,6
					UA	44,8
					FI	45,0
					SE	47,5
					IE	49,2
					EE	50,9

Předchozí text ukázal, jak lze velikost nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání posuzovat podle toho, nakolik je jeho dosažení možné vysvětlit pomocí tzv. askriptivních faktorů, které jedinec sám nemůže ovlivnit a které mu jsou dané „zvnějšku“ či „vrozené“. Mezi askriptivní faktory nepochybně patří vzdělání a povolání obou rodičů, a také pohlaví jedince, tedy proměnné, které bylo z dat ESS možné využít ve výše uvedeném modelu. Čím silnější je vliv těchto faktorů, tím větší nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání daná společnost v daném období vykazuje. Úroveň vzdělanostních

nerovností je proto posuzována podle hodnoty již dříve vysvětleného **indexu nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání** (dále jen **index nerovnosti**).

Celkové výsledky analýz provedené za všechny zúčastněné evropské země ukazují, že v posledních 50 letech dochází v Evropě skutečně k postupnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, neboť celkový index nerovnosti se snižuje z průměrné hodnoty 0,769 v letech 1950-1960 na hodnotu 0,722 v letech 2000-2005 (viz obrázek). Z obrázku je ovšem také patrné, že průběh zmenšování nerovností není „soustavný“ (stabilní) a že k výraznému poklesu nerovností dochází především během let 1950-1980 a poté opět až v období po roce 2000. V 80. letech totiž v Evropě nerovnosti stagnovaly a v 90. letech pak dokonce mírně rostly a index nerovnosti se v Evropě zvýšil z hodnoty 0,739 na hodnotu 0,747.

Pokud jsou ovšem země rozděleny podle odlišného politického a společenského vývoje na země **západní Evropy**²¹ a země **východní Evropy**²², výsledky analýzy vývoje těchto dvou skupin zemí jsou poměrně rozdílné. Za poklesem indexu nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání stojí totiž především země západní Evropy, u nichž se původně vysoký index nerovností systematicky snižuje (a to téměř u všech 15 zemí) až k průměrné hodnotě 0,704. Také pro západní Evropu však platí, že v 90. letech nerovnosti mírně rostly. Vysvětlením pro takový vývoj může být v té době poměrně silný vliv neoliberalismu, který se v západoevropských zemích projevil například i růstem příjmových nerovností a v dalších obdobných ukazatelích.

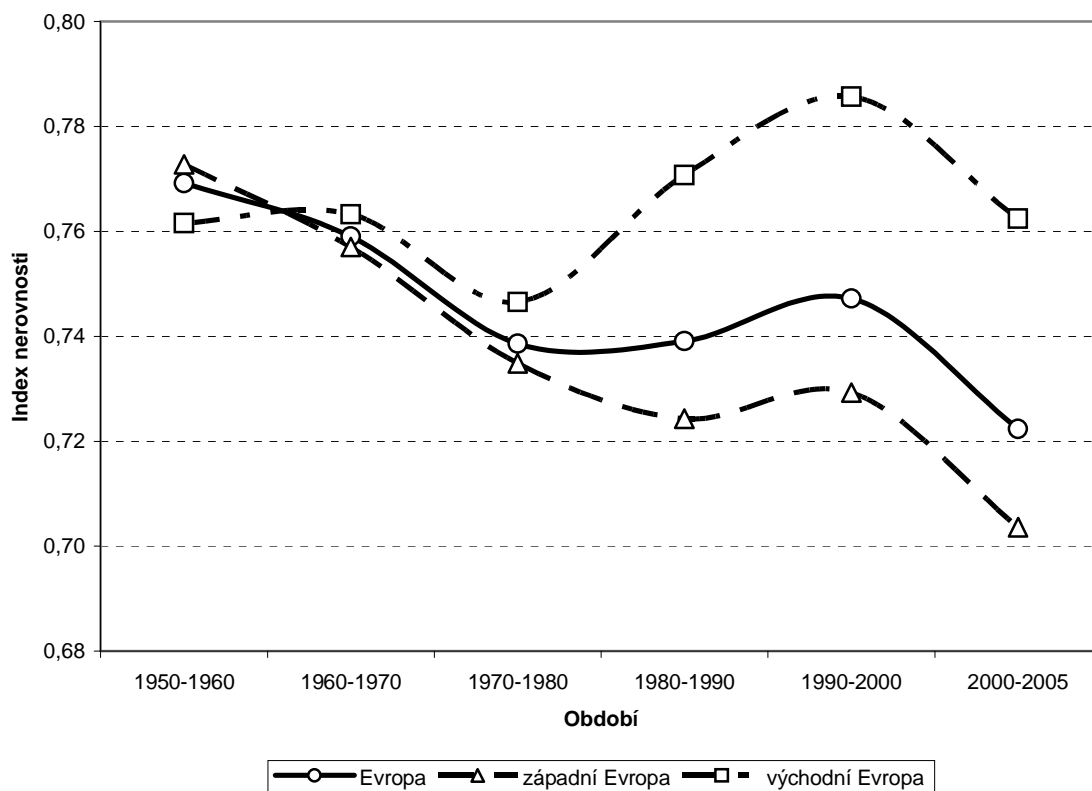
Naopak země východní Evropy měly sice původně index nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání o něco nižší (oproti zemím západní Evropy), ten se ale zejména od 80. let začal postupně zvyšovat a v 90. letech dosáhnul vůbec nejvyšší hodnoty 0,786. Po roce 2000 úroveň indexu nerovnosti začíná také v zemích východní Evropy klesat, ovšem zatím pouze na úroveň hodnot z počátku 50. let. V této souvislosti jsou důležité přinejmenším tři skutečnosti. V 90. letech – tedy v desetiletí bezprostředně následujícím po rozpadu socialismu – došlo ve východní Evropě ke „krystalizaci sociálního statusu“, což se projevilo například i v tom, že vztah mezi vzděláním a povoláním, za socialismu velice rozvolněný, se opět výrazně posílil. Zvýšení celkové kongruence sociálního statusu, ve kterém začalo vzdělání hrát opět výraznou roli, se mohlo samo o sobě projevit růstem nerovností. Navíc celkové nerovnosti ve společnosti skutečně výrazně vzrostly a tudíž nepřekvapuje, že se projeví i v přístupu k terciárnímu vzdělání. A konečně za třetí v 90. letech dynamicky rostla poptávka nově nastupující mladé generace po terciárním vzdělávání a vysokoškolské systémy na to reagovaly až s několikaletým zpožděním. Při selekci v nabídkově orientovaném terciárním vzdělávání se pak prosadili především ti s lepším rodinným zázemím a vyšším ekonomickým, sociálním i kulturním kapitálem (viz Shavit, Arum a Gamoran 2007).

Zatímco od počátku 50. let do konce let 70. let se tedy nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání v zemích západní a východní Evropy příliš nelišily a snižovaly se přibližně stejným tempem, k zásadnímu zvratu dochází v 80. letech. Jestliže v západní Evropě nerovnosti dále klesaly, ve východní Evropě došlo k jejich prudkému nárůstu, který dokonce převýšil hodnoty z 50. let. V 90. letech pak nerovnosti v obou částech Evropa dále rostly, ale ve východní Evropě podstatně strměji, zatímco po roce 2000 v obou částech začínají opět klesat. Avšak rozdíly, které mezi západní a východní Evropou vznikly v 80. letech, nadále přetrvávají. Podrobnější a hlubší vysvětlení a závěry však přinesou až další rozbory a aktuální analýzy zaměřené důkladněji na vývoj v jednotlivých evropských zemích.

---

²¹ Do skupiny zemí **západní Evropy** řadíme následujících 15 zemí: Belgie, Dánsko, Finsko, Irsko, Lucembursko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie.

²² Do skupiny zemí **východní Evropy** řadíme následujících 7 zemí: Česká republika, Estonsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko, Slovinsko a Ukrajina.

Úroveň nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání, ani vývojové tendence vedoucí k jejich snižování ovšem totiž nelze zobecňovat na všechny země, ale ani na uvedené dvě skupiny zemí. Je proto zapotřebí se zabývat jednotlivými zeměmi i obdobími, neboť mezi nimi existují značné rozdíly. Názorně to ukazuje následující tabulka.

Index nerovnosti	Období		
	1950-1970	1970-1990	1990-2005
0,812 až 0,766	AT, BE, ES, GR, HU, CH, LU, NL, PL, PT	HU, LU	CZ, HU, PL, UA
0,765 až 0,744	DE, IE, NO, SI, SK, UA, Evropa	BE, CZ, CH, PT, SI, SK, UA	BE, EE, CH, SK
0,743 až 0,710	CZ, FI	DE, EE, ES, GB, GR, IE, NL, PL, SE, Evropa	ES, GB, LU, PT, SE, Evropa
0,709 až 0,674	DK, EE, GB, SE	AT, DK, FI, NO	AT, DE, DK, FI, GR, IE, NL, NO, SI

Například Maďarsko má index nerovnosti ve všech třech historických obdobích vůbec nejvyšší ze všech 22 zemí a zároveň je jednou z mála zemí, kde navíc stále mírně roste. Výraznější rostoucí trend je možné pozorovat také v České republice, Estonsku, na Slovensku a na Ukrajině. V případě České

republiky, Slovenska a Ukrajiny je přitom zřejmé, že zatímco v letech 1950 až 1970 byly nerovnosti v těchto zemích jen lehce nad evropským průměrem, v 70. a 80. letech a zejména po roce 1990 vliv rodinného zázemí na dosažené vzdělání výrazně posiluje a nerovnosti se přibližují úrovni Maďarska. V Estonsku je situace poněkud odlišná, zde se nerovnosti v letech 1950 až 1970 pohybují hluboko pod evropským průměrem, v následujících letech sice výrazně rostou, avšak i ve svém maximu dosahují pouze úrovně České republiky a Ukrajiny z 50. a 60. let.

Mezi zeměmi západní Evropy nebyla zvláště v letech 1950 až 1970 dobrá situace v Lucembursku, Španělsku, Portugalsku, Belgii a Švýcarsku. Avšak od té doby lze mírně rostoucí trend v indexu nerovností pozorovat pouze ve Švédsku a ve Velké Británii, v kterých byla situace přeci jen lepší. Ve všech třech historických obdobích se totiž úroveň nerovností v obou zemích pohybuje kolem evropského průměru s tím, že v prvním období jsou o něco nižší a v následujících desetiletích průměr mírně překračují.

Naopak výrazný a systematický pokles vlivu askriptivních faktorů (a tedy indexu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání) proběhl především ve Finsku, Irsku, Lucembursku, Německu, Nizozemsku a Rakousku. Takže v posledním období po roce 1990 je úroveň nerovností vůbec nejnižší v Rakousku, Finsku, Irsku, Dánsku a Německu, tedy v zemích, kde index nerovnosti prodělal výrazný pokles nebo byl nízký celou dobu.

4 Vývoj a rozložení jednotlivých vlivů

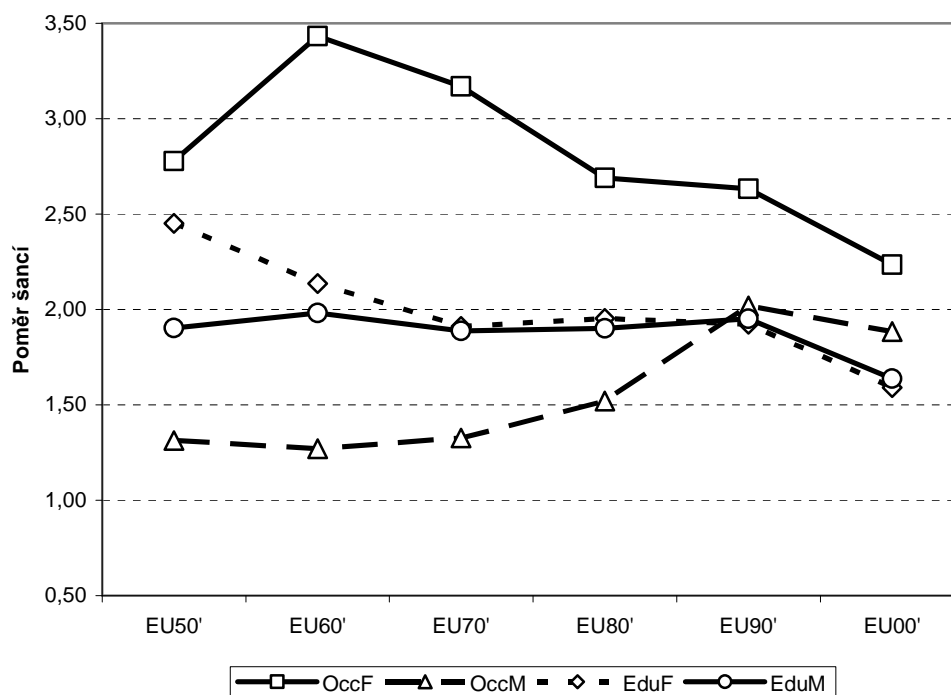
Výsledky analýzy celé věkové populace (všech věkových skupin respondentů) všech zemí na základě charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazují, že za jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější faktor ovlivňující pravděpodobnost dosažení terciárního vzdělání lze ve všech zemích označit povolání a vzdělání otce. Avšak ve významu tohoto vlivu existují mezi jednotlivými zeměmi docela zřetelné rozdíly.

Například vliv **povolání otce** se jako nejsilnější jeví v Rakousku, kde děti, jejichž otcové patří mezi otce s nejvyšším statutem povolání, mají více než čtyřnásobnou šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti, jejichž otcové vykonávají povolání s nejnižším statutem. Podobně je na tom, co se vlivu povolání otce týká, Slovensko, Portugalsko, Švýcarsko a Česká republika, kde je tato šance více než 3,5 násobná. Naopak v tomto směru „nejvyrovnanější“ příležitosti na získání terciárního vzdělání mají v Řecku, Nizozemsku a na Ukrajině, kde šance dětí otců s nejvyšším statutem povolání nedosahují ani dvojnásobku šancí dětí otců s nejnižším statutem povolání.

Právě tyto země (Řecko, Nizozemsko a Ukrajina) však patří mezi země s nejvýraznějším vlivem **vzdělání otců** na dosažení terciárního vzdělání. Děti nejvzdělanějších otců mají v těchto zemích více než trojnásobnou šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tím se jen potvrzuje, že vliv povolání a vzdělání otce je ve většině zemí dlouhodobě velmi silný. Zjednodušeně je dokonce možné říci, že země se liší tím, zda se vliv otce na dosažené vzdělání jeho dcery či syna prosazuje přes otcovo vzdělání či povolání. Přibližně u poloviny zemí jsou oba tyto vlivy téměř rovnocenné.

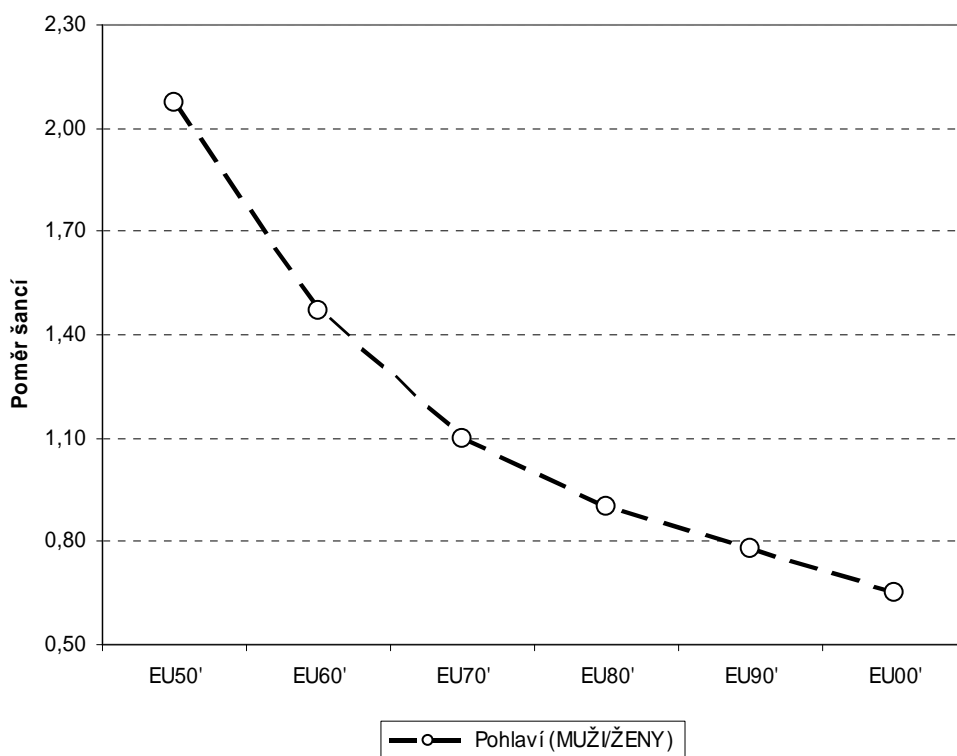
Přesto však není pravda, že by se vliv rodinného zázemí realizoval pouze přes charakteristiky otce. **Vzdělání matek** sice nejprve nemělo takovou váhu jako vzdělání otců, ale jeho vliv nelze v žádném případě označit za zanedbatelný. Zvláště to dokazují země jako Švédsko, Francie, Lucembursko, Estonsko a Portugalsko, kde vliv vzdělání matky v posledních letech dokonce lehce převyšuje vliv vzdělání otce a děti nejvzdělanějších matek zde mají přibližně dvojnásobnou šanci na získání terciárního vzdělání.

Za celkově nejméně významný lze považovat vliv **povolání matky**, neboť téměř v polovině zemí je tento prakticky zanedbatelný. Dvojnásobné a vyšší šance na získání vyššího vzdělání mají z hlediska povolání matky „zvýhodněné“ děti pouze v České republice, Maďarsku, Portugalsku a na Ukrajině.

Vývoj významu jednotlivých faktorů v Evropě od 50. let dvacátého století do současnosti ukazuje (viz předcházející obrázek), že za nejvýznamnější lze ve všech obdobích označit vliv povolání otce. Síla tohoto vlivu nejprve rostla, ale od 60. let poměrně rychle klesá. Snižuje se rovněž vliv vzdělání otce, který byl původně druhý nejsilnější, ale v současnosti je (i když jen těsně) nejslabší. Naopak nejvyšší nárůst zaznamenává od 50. let vliv povolání matky, který se v 90. letech dostal na úroveň vlivu vzdělání matky i otce a v posledním zkoumaném období vliv vzdělání obou rodičů dokonce převyšuje. Porovnáme-li tedy vlivy povolání otce a povolání matky, vidíme, že v posledních padesáti letech došlo v tomto ohledu k velkému vyrovnání jejich významu, přestože ještě v 60. letech byly zcela nesrovnatelné. Co se týká vlivů vzdělání otce a matky, zejména v počátcích převažoval vliv vzdělání otce, v následujících letech však dochází k vyrovnávání a v posledních letech dokonce lehce převládá vliv vzdělání matky. Zatímco v 50. a 60. letech se význam jednotlivých faktorů v Evropě dosti lišil, v posledních desetiletích dochází k jejich postupnému vyrovnávání (konvergenci), takže se jejich význam pohybuje přibližně na stejné úrovni.

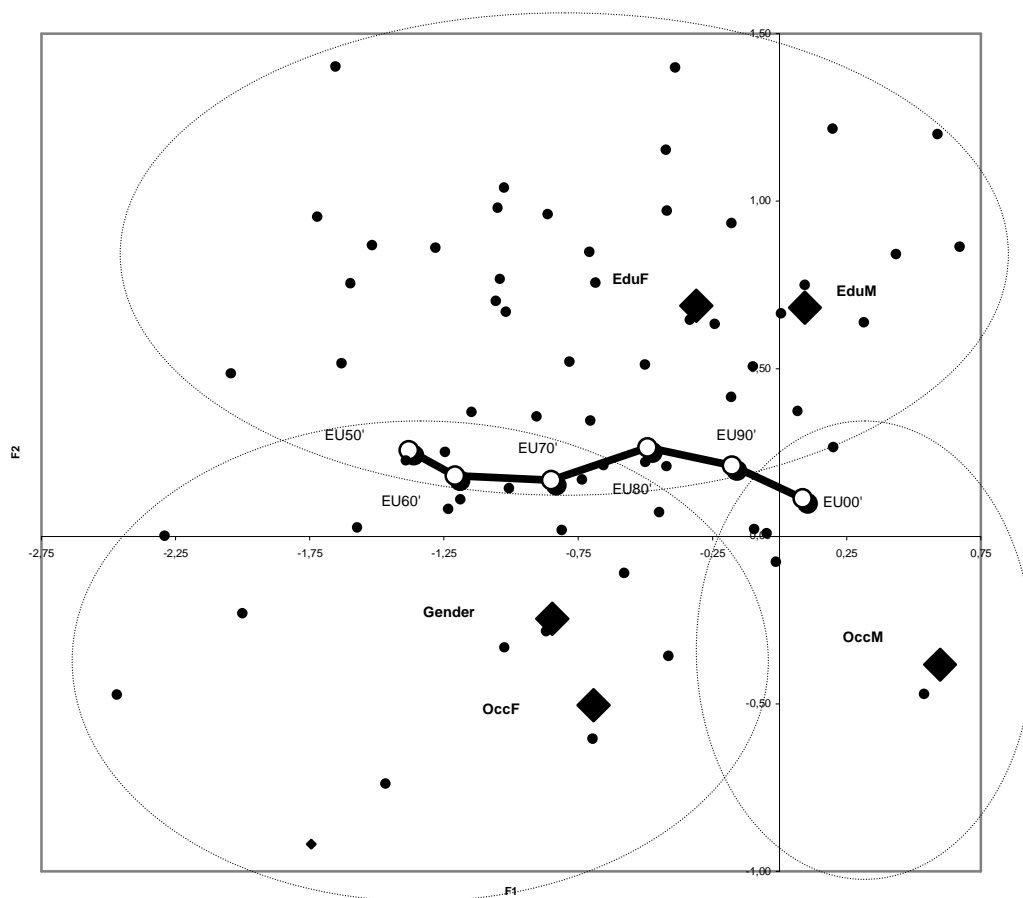
Z hlediska vlivu **pohlaví** na dosažené vzdělání je možné rozlišit tři významnější skupiny zemí. Jednak země reprezentované Rakouskem, Belgií, Českou republikou, Slovenskem, Ukrajinou, Portugalskem a Španělskem, kde se vliv pohlaví jeví jako nevýznamný a dále pak dvě skupiny zemí, kde je jedno pohlaví při získávání vyššího vzdělání „diskriminováno“. Mezi země, kde měli v průběhu uplynulých 50 let muži oproti ženám až dvojnásobně vyšší šanci dosáhnout terciárního vzdělání, patří Německo, Švýcarsko, Nizozemsko a Řecko. Na druhé straně, ve Švédsku, Finsku, Dánsku, Estonsku, Maďarsku, Polsku a Slovinsku pozorujeme až dvojnásobný rozdíl v šancích na vyšší vzdělání ve prospěch žen. Historicky se však ve všech zemích potvrzuje, že převaha mužů při získávání vyššího vzdělání je oslabována a situace se postupně obrací ve prospěch žen. Historický vývoj vlivu pohlaví na dosažení terciárního vzdělání v Evropě znázorňuje níže uvedený obrázek.

Rozbor vývoje a rozložení jednotlivých vlivů askriptivních faktorů, které mají vliv na dosažení terciárního vzdělání, ukázal na **3 základní modely** možného přenosu vzdělanostních nerovností: **1. tradiční model** zvyhodňující muže před ženami a kde zásadní vliv na dosažení terciárního vzdělání sehrává povolání otce; **2. model celkově vzdělané rodiny** založený na vlivu dosaženého vzdělání

obou rodičů a 3. tzv. „**model moderní rodiny**“, kde se prolínají vlivy vzdělání a povolání obou rodičů a výhodnější pozice mužů při získávání vyššího vzdělání je výrazně narušena.

Obrázek 4.1: Typologie faktorů rodinného zázemí

Každá země se v daném čase vyznačuje určitým profilem jednotlivých vlivů, který se více či méně přibližuje některému ze tří popsanych modelů. **Tradičnímu modelu** se v současné době nejvíce blíží země jako Rakousko, Německo, Velká Británie a Portugalsko. Na rozhraní mezi tímto tradičním modelem a **modelem celkově vzdělané rodiny** (zastoupeného především Nizozemím, Belgií a Francií) se nachází Španělsko, Dánsko, Irsko a Slovensko. Nejvýraznějšími reprezentanty tzv. „**modelu moderní rodiny**“ je Slovinsko, Maďarsko, Estonsko a Norsko a na pomezí mezi tímto modelem a modelem celkově vzdělané rodiny se nachází například Švýcarsko, Švédsko, Finsko a také Česká republika.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Evropa v daných historických obdobích vyznačovala, byl nejprve na pomezí mezi tzv. tradičním modelem a „modelem celkově vzdělané rodiny“, přičemž zejména v 50. a 60. letech má blíže k **modelu tradičnímu**. V 70. a 80. letech pak došlo k významnému posunu směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a v následujících letech se stále silnějším stává vliv tzv. modelu moderní rodiny a tento vliv v letech 1990-2005 převládá.

5 Expanze terciárního vzdělání a nerovnost v přístupu

Především v prvních fázích kvantitativního rozmachu vysokoškolských systémů se předpokládalo, že rozšiřování přístupu k terciárnímu vzdělávání půjde ruku v ruce se snižováním nerovností. Vycházelo se přitom z toho, že výrazná selekce v přístupu k vysokoškolskému vzdělání způsobuje, že

- děti ze sociálně znevýhodněných rodin se z řady ekonomických, sociálních a kulturních důvodů vůbec nedostanou před brány vysokých škol;
- ve zostřené soutěži při přijímání na vysoké školy jsou neúspěšné především děti z rodin s nižším sociálním statusem.

Předpokládalo se proto, že zvýšení podílu vysokoškolských studentů v populaci a odstranění nebo alespoň oslabení selekce při přijímání na vysoké školy povede automaticky ke snižování nerovností v přístupu mezi různými sociálními skupinami. Mnohé země navíc během uplynulých desetiletí učinily řadu významných kroků k naplnění principů spravedlivého poskytování vzdělávacích příležitostí, rovného přístupu ke vzdělávání a účasti na něm. Vysokoškolské systémy prošly strukturální diverzifikací, která postupně vedla k vytvoření systémů terciárního vzdělávání, a rozsáhlými kvalitativními a kurikulárními reformami, které společně přispěly k výraznému rozšíření přístupu k terciárnímu vzdělávání.

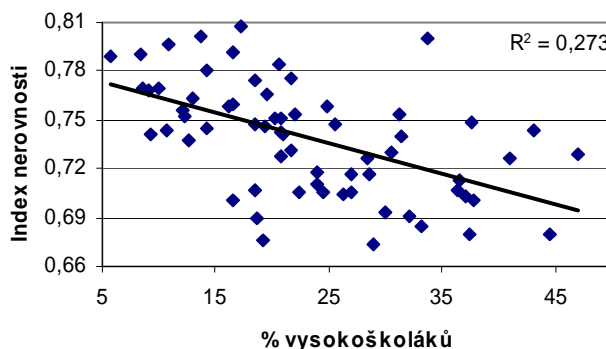
Již v 90. letech ovšem výsledky mezinárodních studií ukázaly, že přes uvedená zlepšení se nerovnosti v získávání vzdělání snížily jen v omezené míře a přesouvají se také do poněkud jiných poloh. Na cestě k rovnosti přístupu ke vzdělání se vysokoškolská politika rozvinutých zemí přiblížila spíše jen celkovým výrazným rozšířením vzdělávacích příležitostí, méně však skutečným snížením rozdílů v ekonomicky, sociálně a kulturně podmíněných nerovných šancích získat vyšší vzdělání. Ve většině zemí je totiž zvyšování celkového přístupu k terciárnímu vzdělávání doprovázeno spíše tím, že se zvyšuje přístup všech skupin (zvýhodněných i znevýhodněných) a nerovnosti tedy zůstávají v podstatě stejné. Teprve v období, kdy se účast na vzdělávání některé ze sociálních skupin blíží hranici nasycenosti a další růst se proto podstatně zpomaluje, přicházejí ke slovu méně privilegované sociální skupiny a celkové nerovnosti se tedy snižují.

Jenomže k tomu dochází až v období masového či spíše ještě univerzálního systému terciárního vzdělávání, kdy se ovšem nerovnosti v přístupu zásadně transformují. Ve vysoce diferencovaných a univerzálních systémech přestává být důležitý přístup k terciárnímu vzdělávání obecně a místo toho se stává podstatné, jakou školu a jaký obor kdo navštěvuje, zda ji vůbec dokončí a jakých při tom dosáhne skutečných výsledků nebo jakou pozici si vytvoří pro přechod ze školy na pracovní trh. Nerovnosti se pak ovšem posouvají do méně zřejmých souvislostí a stávají se mnohem subtilnější a obtížněji identifikovatelné.

V rámci údajů, které jsou k dispozici v souborech ESS, je možné se zabývat rozbohem vztahu mezi úrovní kvantitativního rozvoje vysokoškolského vzdělávání a mírou nerovností v přístupu k němu. Použity pro to byly údaje o podílu absolventů terciárního vzdělávání v populaci a hodnoty indexu nerovností za všech 22 zemí, jejichž respondenti byly ve druhém kroku opět rozděleni podle věku do tří historických období: 1950-1970, 1970-1990 a 1990-2005.

Z prvního obrázku je zřejmé, že jistý i když ne příliš těsný vztah mezi podílem vysokoškoláků v populaci a mezi indexem nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání skutečně existuje (index determinace $R^2=0,273$), neboť kvantitativní expanze (zvyšování podílu vysokoškoláků v populaci) se zhruba z jedné čtvrtiny podílí na snižování indexu nerovností. Zatímco v elitních vysokoškolských systémech se index nerovností pohybuje nad hodnotou

Vliv expanze terciárního vzdělání 1950-2005

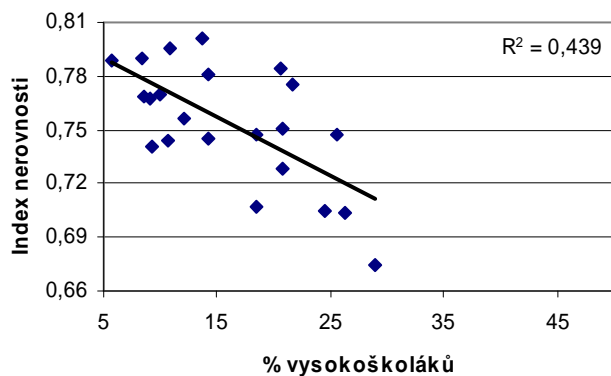

0,75, v univerzálních systémech terciárního vzdělávání se naopak nachází většinou pod hodnotou 0,72. Výsledky analýz všech údajů z 22 zemí je však třeba se zabývat podrobněji v každém historickém období zvlášť. Následující tři grafy znázorňují základní výsledky.

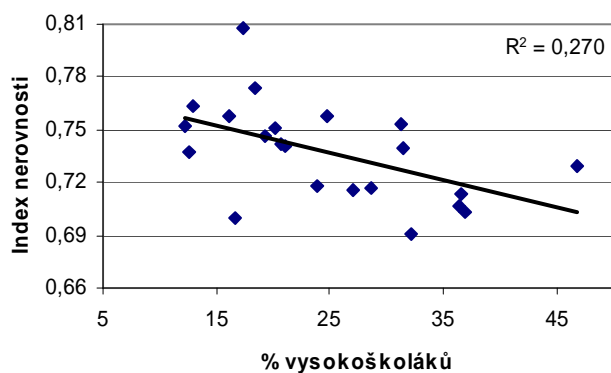
Vztah mezi kvantitativním rozmachem terciárního vzdělávání a indexem nerovností byl zdaleka nejsilnější v prvním období – tedy zhruba v letech 1950-1970 – neboť kvantitativní stupeň rozvoje jednotlivých zemí vysvětloval téměř polovinu rozdílů v indexech nerovností mezi nimi (index determinace $R^2=0,439$). Již v letech 1970-1990 se ovšem uvedený vztah výrazně oslabil, neboť vliv klesl téměř k jedné čtvrtině (index determinace $R^2=0,270$). Poslední graf pak ukazuje, že po roce 1990 vztah mezi kvantitativním rozmachem terciárního vzdělávání a mírou nerovností v přístupu k němu v podstatě zcela zmizel (index determinace $R^2=0,057$).

Dříve uvedené závěry zkoumání vztahu mezi kvantitativním rozmachem terciárního vzdělávání a rovností přístupu k němu je tedy na základě provedených analýz možné částečně potvrdit a částečně dále posunout. Pozitivní a poměrně silný vztah mezi oběma tendencemi existoval především v prvních desetiletích rozmachu vysokoškolských systémů po druhé světové válce. V dalších letech však postupně dochází k jeho setrvalému oslabování, takže v současnosti již prakticky vůbec neexistuje.

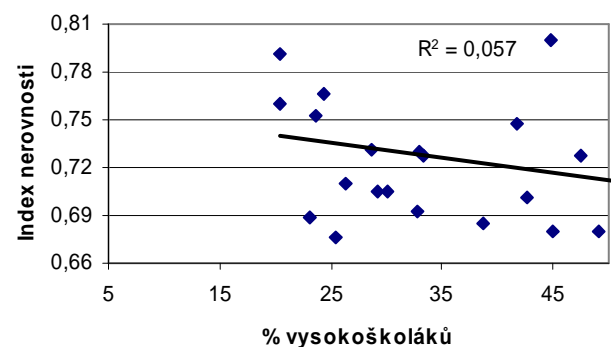
Vliv expanze terciárního vzdělání 1950-1970

Vliv expanze terciárního vzdělání 1970-1990

Vliv expanze terciárního vzdělání 1990-2005

6 Závěry

Zájem o zkoumání problematiky rozmachu terciárního/vysokoškolského vzdělávání a měnících se nerovností v přístupu k němu lze pozorovat již od 60. let dvacátého století. Na mezinárodní srovnávací úrovni se však přesto za posledních 50 let neobjevilo příliš mnoho pravidelných, rozsáhlých nebo systematických pokusů o jejich srovnávání a vyhodnocování. Jedním z důvodů jsou i poměrně omezené možnosti analýz srovnatelných údajů z mezinárodních databází.

Vstup do empirické srovnávací analýzy problematiky nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání v řadě zemí Evropy umožňují data z European Social Survey (ESS). Přestože údaje z databáze ESS využitelné pro takovou analýzu mají řadu problémů a omezení (zejména proto, že výzkumný program ESS není na tuto problematiku primárně zaměřen), umožňují použití alespoň základních charakteristik, vytvoření modelu pro analýzu míry nerovností z hlediska rodinného zázemí a definování indexu nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání. Údaje z ESS umožnily nejen provést srovnání ve 22 evropských zemích, ale (vzhledem k velikosti zkoumaných vzorků z databáze ESS-1 a ESS-2) také srovnání ve vymezených třech historických obdobích (1950-1970, 1970-1990, 1990-2005). Proto již tato pracovní studie mohla přinést tři nové dílčí závěry.

Výsledky studie ukazují, za prvé, že celková úroveň nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání má v Evropě v posledních padesáti letech klesající tendenci, která odpovídá celkovému vývoji evropských společností, avšak nelze ji zobecnit ani na všechny země, ani na všechna období. Podstatným zjištěním, které studie přináší, je totiž skutečnost, že z hlediska vývoje nerovností je situace v zemích západní a východní Evropy poměrně rozdílná. V zemích západní Evropy byly nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání nejvyšší po druhé světové válce, ale od té doby téměř ve všech zemích rovnoměrně klesají s výjimkou 90. let, kdy stagnovaly nebo mírně rostly. V zemích východní Evropy byly naopak nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání v letech 1950-1970 v průměru nižší než v západní Evropě, avšak prudce narostly zvláště během 80. a 90. let. Již od 80. let proto výrazně převyšují nerovnosti v zemích západní Evropy.

Za druhé, rozbor vývoje a rozložení faktorů, které ovlivňují dosažení terciárního vzdělání, ukázal na tři základní modely možného mezigeneračního přenosu vzdělanostních nerovností. Jedná se o „model tradiční rodiny“, „model vzdělané rodiny“ a „model moderní rodiny“. Přestože rozložení vlivu těchto tří modelů v evropských zemích v posledních padesáti letech je velice různé, lze přesto identifikovat celkové tendence evropského vývoje, které korespondují z celkovými evropskými změnami ve vývoji rodiny a emancipace ženy. Pozice Evropy z hlediska významu každého z těchto tří modelů se v čase neustále vyvíjí. Po druhé světové válce dominoval model tradiční rodiny, jehož vliv převládá až do 70. let. V té době se však Evropa již přesouvala na rozhraní vlivů tradičního modelu a modelu vzdělané rodiny, jehož význam převládá od 80. let. Jako nejsilnější se udržuje až do současnosti, jeho vliv se však postupně oslabuje ve prospěch modelu moderní rodiny; jeho stoupající význam pro nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání je tendencí evropského vývoje posledního desetiletí.

Za třetí, studie se zabývá vztahem mezi kvantitativní expanzí terciárního vzdělání a mírou nerovností v přístupu k němu. Celkově se prokazuje, že expanze terciárního vzdělání v evropských zemích vedla ke snižování indexu nerovností, velikost tohoto vlivu se však v čase podstatně změnila. Zatímco v prvních desetiletích po 2. světové válce byl skutečně výrazný, od 70. let se začíná snižovat. Ještě v 70. a v 80. letech – tedy ve stádiu přechodu od elitních k masovým systémům terciárního vzdělávání – zůstává patrný, i když slabší než dříve. Od 90. let dvacátého století – tedy v době, kdy v řadě zemí terciární vzdělávání již přechází z masového do univerzálního stádia – se však vliv rozsahu (velikosti) terciárního vzdělávání na míru nerovností v přístupu k němu omezuje do té míry, že téměř zcela mizí. Již tedy neplatí, že rozšiřování celkového přístupu stále větší části příslušné populace k terciárnímu vzdělávání nadále vede ke snižování nerovností mezi jednotlivými sociálními skupinami.

Podstatná jsou však i závěry jiných studií, že význam takto definované a zjišťované míry nerovností se postupně mění. S přechodem k masovému a později k univerzálnímu přístupu a s tím spojenou diverzifikací systémů terciárního vzdělávání se nerovnosti přesouvají od kvantitativních charakteristik celkového přístupu k terciárnímu vzdělávání k mnohem subtilnějším a obtížněji uchopitelným charakteristikám kvalitativním, totiž k rozdílným šancím na vstup na prestižní školy a preferované

obory studia. Analyzovat tuto novou dimenzi a pokusit se zjistit vliv různých kvalitativních a strukturálních faktorů bude možné až po rozšíření datové základny mimo jiné i o výsledky dalších výzkumů (REFLEX a CHEERS). Závěry z jejich analýz doplní analýzy z údajů prvního až třetího výzkumu European Social Survey (ESS 1-3) a budou obsaženy v závěrečné zprávě, která v prvním pololetí roku 2008 tuto aktivitu završí.

Literatura

- d'Addio, A. C. (2007): *Intergenerational Transmission of Disadvantage: Mobility or Immobility across Generations? A Review of the Evidence for OECD Countries*. Paris: OECD.
- Bourdieu, P. (1986): Forms of Capital. In Richardson, J.G. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press.
- Bourdieu, P. and Passeron, J.C. (1977): *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publisher.
- Brennan, J. and Naidoo, R. (2007): *Higher Education and the Achievement of Equity and Social Justice*. Higher Education Looking Forward Theme 2, European Science Foundation.
- Chevalier A., K.Denny and D. McMahon (2003): *A Multi-country study of intergenerational educational mobility*. UCD Working paper 03/14.
- Clancy, P., Goastellec, G. (2007): Exploring Access and Equity in Higher Education: Policy and Performance in a Comparative Perspective. *Higher Education Quarterly*, Volume 61, No.2.
- Commission of the European Communities (2006): *Efficiency and Equity in European Education and Training Systems*. Brussels: CEC.
- International Association of Universities (2004): *Sharing Quality Higher Education Across Borders*.
- Koucký, J. (1998): *Schooling, my mother, my father and me*. Charles University: EPC, Prague 1998.
- Lucas, S. R. (2007): *On Pre-empting Effectively Maintained Inequality: Reflections for Czech Republic Education Reform*. Seminar of MSMT and Sociologický ústav, AV ČR, April 11, 2007.
- Machin, S. (2006): *Social Disadvantage and Education Experiences*. Paris: OECD.
- OECD (1997): *Education and Equity in the OECD Countries*. Paris: OECD.
- OECD (2004): *Learning for Tomorrow's Worlds. First Results from PISA 2003*. Paris: OECD.
- OECD (1998): *Redefining Tertiary Education*. Paris: OECD.
- Raftery A. E. (2007): *Maximally Maintained Inequality and Educational Inequality in the Czech Republic*. Seminar of MSMT and Sociologický ústav, AV ČR, April 11, 2007.
- Shavit, Y. and Blossfeld, H. P. (1993): *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press.
- Shavit, Y., Arum, R. and Gamoran, A. (eds.) (2007): *Stratification in Higher Education. A Comparative Study*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Trow, M. A. (1974): *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Paris: OECD.
- Trow, M. A. (2005): Reflections on the Transition from Elite to Mass to Universal Access. *International Handbook of Higher Education*. Kluwer Publishers.
- Underwood K. and de Broucker P. (1998): *An Indicator of Equity: Probability of Attaining a Post-secondary Credential by the Level of Parents' Education*. Canada: Centre for Education Statistics.
- Usher, A. & Cervenán, A. (2005): *Global Higher Education Rankings 2005*. Toronto, ON: Educational Policy Institute.

Příloha: Analýzy evropských zemí

Předcházející text studie se věnoval celkovému rozboru nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělávání v evropských zemích v posledních 50 letech. Opakovaně však upozorňoval na to, že přes některé obecné tendence a rysy existují mezi jednotlivými zeměmi značné rozdíly, které se navíc v čase mění. Stupeň kvantitativního rozsahu terciárního vzdělávání, velikost a vývoj indexu nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělávání či rozložení významu vlivu jednotlivých faktorů reprodukce nerovností z generace rodičů na generaci jejich potomků – to vše má v různých zemích a obdobích specifickou podobu, které je rovněž třeba věnovat pozornost. A právě na charakteristiky jednotlivých zemí a jejich vývoj je zaměřena následující příloha.

Země jsou v příloze seřazeny v abecedním pořadí, ale na prvním místě je celá Evropa, což představuje vzorek respondentů složený ze všech 22 zemí zahrnutých do analýz. Pro přehlednost a snadnou orientaci mají informace o Evropě a jednotlivých zemích jednotnou podobu i formu. Nejprve je definováno terciární vzdělávání v dané zemi a stupeň jeho kvantitativního rozvoje²³, následují charakteristiky absolutní velikosti a vývoje indexu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, dále pak popis síly vlivu jednotlivých faktorů rodinného zázemí a na závěr vymezení pozice země mezi třemi výše popsány modely možného přenosu vzdělanostních nerovností.

Součástí charakteristik každé země je tabulka, která obsahuje všechny základní údaje. Pro každé ze zkoumaných historických období (aproximativně vymezené pomocí tří věkových skupin respondentů) a pro celek dané země uvádí nejprve velikost zkoumaného vzorku respondentů²⁴ a podíl těch, kteří dosáhli terciárního vzdělání. Nejdůležitějším ukazatelem v tabulce je hodnota indexu nerovnosti v přístupu k terciárnímu vzdělání v daném vzorku. Dále tabulka obsahuje výsledky logistické regrese v podobě rozhodujících poměrů šancí na dosažení terciárního vzdělání mezi různě vymezenými skupinami respondentů. Poměr je uváděn nejprve podle pohlaví respondentů (šance mužů k šancím žen). U dalších skupin respondentů se pak jedná o poměr dvou krajních kvartilů (tedy 25% respondentů s „nejlépe umístěným“ rodičem ku 25% respondentů s „nejhůře postaveným“ rodičem) a to podle povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky respondenta. Významné rozdíly v poměru šancí (na hladině významnosti 10 %) jsou v tabulce vyznačeny tučně, naopak rozdíly, které se neprojevily jako významné, jsou uvedeny kurzívou. Nejsilnější vliv ze všech faktorů rodinného zázemí je navíc v každém období zvýrazněn barevně.

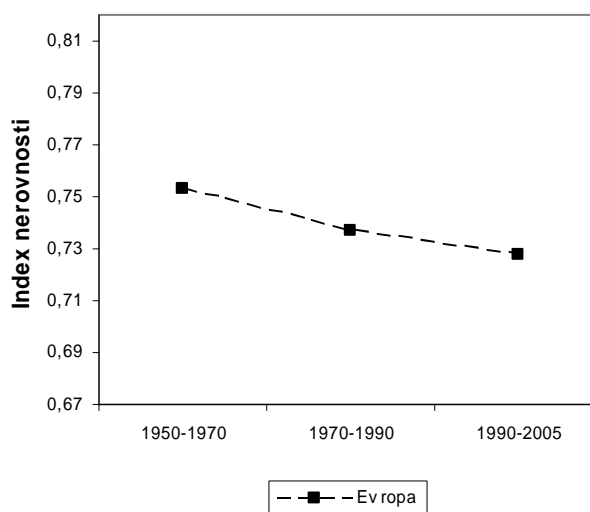
²³ Terciární vzdělání je v každé zkoumané zemi vymezeno podle mezinárodní klasifikace ISCED kategoriemi *ISCED 5B* a *ISCED 5A+6* proměnné EDLVL, která vyjadřuje nejvyšší dokončené školní vzdělání a dále kategoriemi „*vysokoškolské bakalářské vzdělání*“ a „*vysokoškolské magisterské a postgraduální vzdělání*“ proměnné STDVL, která vyjadřuje vzdělávací stupeň, v němž respondent právě studuje (pro data ESS-2). Zatímco vymezení studujících je ve všech zemích shodné, konkrétní stupně dosaženého vzdělání spadající do terciárního vzdělání jsou zejména díky národním klasifikacím poněkud rozdílné.

²⁴ Vzhledem k tomu, že se věkové skupiny vymezené pro jednotlivá historická období z malé části překrývají, je u každé země součet všech tří dílčích vzorků větší než celkový vzorek.

Evropa

Definice terciárního vzdělávání v celku 22 analyzovaných evropských zemí vychází z mezinárodní klasifikace ISCED a je vymezena kategoriemi ISCED 5B a ISCED 5A+6. Zahrnuje tedy nejen studenty a absolventy univerzit a vysokých škol, ale také dalších institucí terciárního vzdělávání. Je ovšem pochopitelné, že v uvedené definici dochází v jednotlivých zemích i obdobích k různým odchylkám. Proto skutečná charakteristika evropského vzorku studentů terciárního vzdělávání v každém období je prostě dána sjednocením všech dílčích vzorků jednotlivých zemí. Analyzovaný vzorek zahrnuje celkem více než 72 tisíc respondentů a největší podíl z nich reprezentuje období let 1970-1990. V jednotlivých obdobích přitom výrazně rostl podíl těch kteří studovali v terciárním vzdělávání od 16 % v prvním období až po 33 % v posledním období, což odpovídá postupnému přechodu evropského terciárního vzdělávání od elitního k univerzálnímu.

Výsledky analýzy celého evropského vzorku ukazují, že v posledních padesáti letech v Evropě postupně skutečně dochází k mírnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání. Souhrnný **index nerovností** zaznamenal nejvyšší hodnoty nad 0,75 v letech 1950-1970 a v následujících dvou obdobích téměř rovnoměrně klesal.

Rozbor celého evropského vzorku podle charakteristik rodinného zázemí respondentů

v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání má v Evropě **povolání otce**. Jeho význam se však v čase mění. Ještě v letech 1950-1970 měly děti, jejichž otcové patřili mezi čtvrtinu otců s nejvyšším statutem povolání, více než trojnásobně vyšší šanci na dosažení terciárního vzdělání než čtvrtina dětí, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statutem. Vysoký vliv povolání otce byl lehce oslaben v letech 1970-1990, ale šance v tomto smyslu "šťastnějších" dětí byla nadále zhruba trojnásobná. Rovněž v posledních letech (tedy pro studenty přibližně z let 1990-2005) se vliv povolání otce dále snižuje, ale nadále zůstává dominantní, neboť uváděný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání stále přesahuje 2,5 násobek.

Evropa	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	26349	36379	26687	72694
% vysokoškoláků	16,0	24,6	33,0	24,4
Index nerovnosti	0,753	0,737	0,728	0,735
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,64	0,99	0,73	1,00
Status povolání otce Q1/Q4	3,39	3,08	2,55	2,93
Status povolání matky Q1/Q4	1,29	1,48	1,88	1,50
Vzdělání otce Q1/Q4	2,20	1,90	1,75	1,97
Vzdělání matky Q1/Q4	1,96	1,90	1,79	1,90

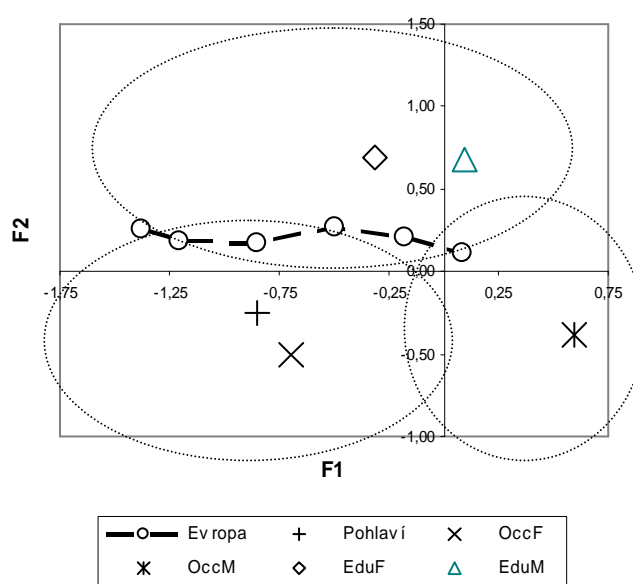
Dalšími významnými faktory vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání jsou v Evropě vzdělání otce, vzdělání matky a také vliv povolání matky. Žádný z nich však již zdaleka nedosahuje síly vlivu povolání otce.

Vliv **vzdělání otce** byl v Evropě nejsilnější v letech 1950-1970, kdy děti nejvzdělanějších otců měly více než dvojnásobnou šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. V následujících dvou obdobích pak síla tohoto vlivu mírně klesá, ale poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání v Evropě přesto zůstává téměř dvojnásobný ve prospěch dětí nejvzdělanějších otců.

Podobně klesající tendenci jako vzdělání otce má na získání terciárního vzdělání také vliv **vzdělání matky**. I ten byl nejsilnější v letech 1950-1970, kdy šance dětí nejvzdělanějších matek na dosažení terciárního vzdělání byly v porovnání s šancemi v tomto ohledu znevýhodněných dětí přibližně dvojnásobné. V následujících historických obdobích pak vývoj tohoto vlivu téměř kopíruje vývoj vlivu vzdělání otce.

Naopak rostoucí tendenci má v Evropě pouze vliv **povolání matky**. Zatímco v letech 1950-1970 byly šance dětí matek s nejvyšším statusem povolání ani ne o třetinu vyšší než u tímto způsobem znevýhodněných dětí, v období 1970-1990 byly tyto šance již o polovinu vyšší a v období 1990-2005 dokonce téměř dvojnásobné. Dříve v Evropě zcela nejslabší vliv povolání matky se tak v posledním období svým významem zařadil před vliv vzdělání otce i vzdělání matky.

Vliv **pohlaví** na dosažené terciárního vzdělání byl v Evropě nejsilnější v letech 1950-1970, neboť v tomto období měli muži oproti ženám přibližně o 60 % vyšší šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech se převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabovala, situace se postupně vyrovnávala a v posledním období se obrací ve prospěch žen. V období 1990-2005 činí rozdíl v šancích již téměř 27 % ve prospěch žen.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Evropa v daných historických obdobích vyznačovala, byl nejprve na pomezí mezi tzv. tradičním modelem a „modelem celkově vzdělané rodiny“, přičemž zejména v 50. a 60. letech má blíže k **modelu tradičnímu**. V 70. a 80. letech pak došlo k významnému posunu směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a v následujících letech se stále silnějším stává vliv tzv. modelu moderní rodiny a tento vliv v letech 1990-2005 převládá.

Evropské země

Belgie	32
Česká republika	34
Finsko	36
Irsko	38
Německo	40
Nizozemsko	42
Norsko	44
Polsko	46
Portugalsko	48
Rakousko	50
Řecko	52
Spojené Království	54
Španělsko	56
Švédsko	58
Švýcarsko	60

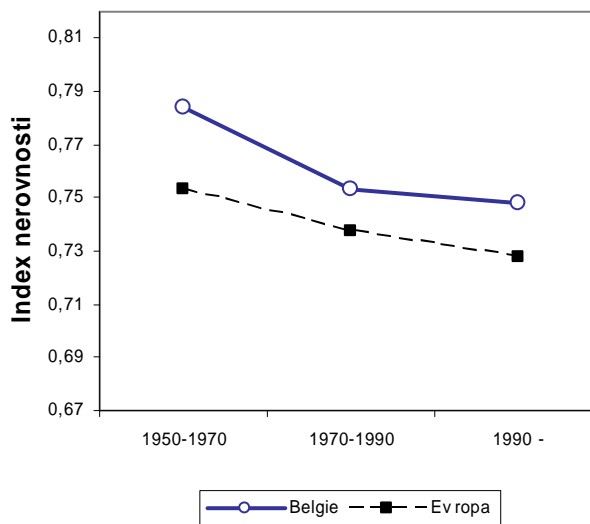

Belgie

V belgickém souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „Higher education, short type (HOKT)“, „Higher education, long type (HOLT)“, „University education“ a „Doctoral and postdoctoral education“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Belgické populaci potvrzuje, že Belgická studia jsou velmi masová. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste a ve všech historických obdobích se pohybuje nad evropským průměrem.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Belgii postupně ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, přičemž platí, že ve všech historických obdobích se tyto nerovnosti pohybují nad hodnotou evropského průměru a zejména v letech 1950 až 1970 patří Belgie mezi zkoumanými zeměmi k zemím s nejvyššími nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání vůbec. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého belgického vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje na **tři dlouhodobě silné vlivy** na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, vzdělání otce a vzdělání matky. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se ukazuje jako významný pouze v období po roce 1990 a i zde zůstává ve stínu zbývajících třech faktorů vlivu rodinného zázemí.

Belgie	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1033	1670	1255	3227
% vysokoškoláků	20,6	31,3	41,7	31,6
Index nerovnosti	0,784	0,753	0,748	0,766
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,56	0,91	0,69	0,89
Status povolání otce Q1/Q4	3,53	2,82	2,32	3,01
Status povolání matky Q1/Q4	1,09	1,00	1,50	1,12
Vzdělání otce Q1/Q4	3,87	2,90	4,62	3,60
Vzdělání matky Q1/Q4	2,85	2,91	2,38	2,89

V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **vzdělání otce**, kdy děti nejvzdělanějších otců zde měly **téměř čtyřnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv se v letech 1970 až 1990 sice mírně oslabuje, ovšem po roce 1990 platí, že šance dětí nejvzdělanějších otců je dokonce **téměř pětinašobná** oproti šanci tímto způsobem znevýhodněných dětí, čímž se jen potvrzuje velmi silný vliv rodinného zázemí v Belgii.

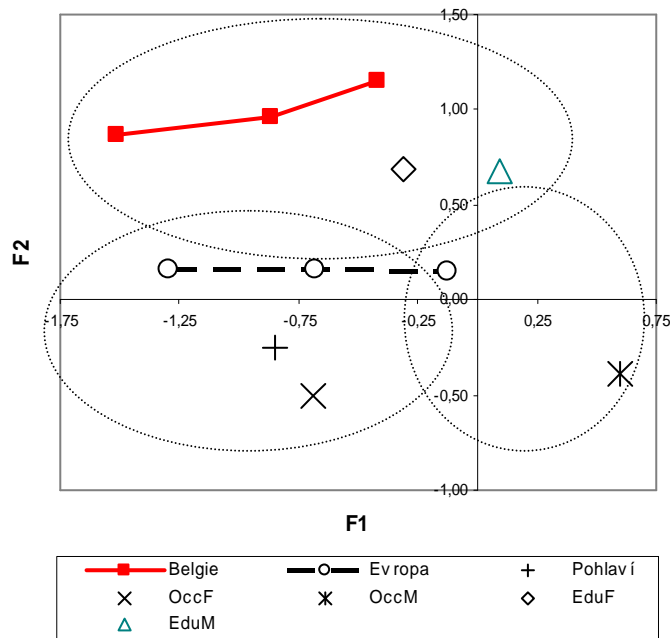
Dalším, vedle vzdělání otce, dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Belgii vliv **povolání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti otců s nejvyšším statutem povolání **více než trojnásobně větší** než pro děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statutem. Také v letech

1970 až 1990 a rovněž po roce 1990 sehrává vliv povolání otce významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání stále přesahuje **dvojnásobek**.

Třetím významným faktorem je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejvýraznější v letech 1950 až 1970 a rovněž v letech 1970 až 1990, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **téměř trojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Vliv vzdělání matek zůstává významný také po roce 1990, děti nejvzdělanějších matek zde mají stále **více než dvojnásobně větší** šanci získat vyšší vzdělání než děti nejméně vzdělaných matek.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, v tomto období měli muži oproti ženám **o více než 50% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V letech 1970 až 1990 byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabována, a v tomto období neexistovaly žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání. Po roce 1990 se situace postupně obrací ve prospěch žen, ty zde mají **o 45% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Belgie v daných historických obdobích vyznačovala, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že ve všech obdobích je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání otce. Vliv tohoto modelu je zřejmý již v letech 1950 až 1970 a v následujících historických obdobích je jednoznačně potvrzován a posilován.

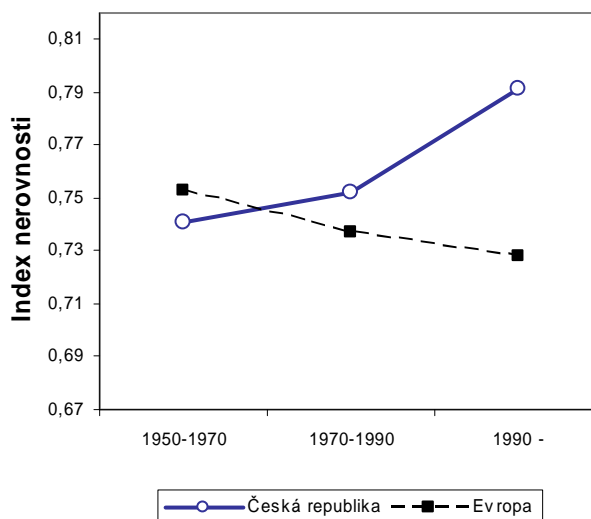
Česká republika

V českém souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „Higher“, „Tertiary, Bc.“, „Tertiary, M.A.“ a „Post-graduate“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v České populaci potvrzuje, že Česká studia jsou velmi elitní. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, terciární sektor však stále patří mezi nejužší v rámci zkoumaných zemí.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v České republice postupně ke zvyšování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání. V letech 1950-1970 byly tyto nerovnosti blízké evropskému průměru, v následujících letech (1970-1990) mírně vzrostly a v letech 1990-2005 byly již výrazně vyšší než hodnota evropského průměru. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého českého vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že **všechny čtyři vlivy** měly dlouhodobý vliv na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky.

Česká republika	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1659	1878	1239	3900
% vysokoškoláků	9,2	12,2	20,5	13,8
Index nerovnosti	0,741	0,752	0,791	0,765
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,29	1,11	0,62	0,99
Status povolání otce Q1/Q4	3,94	3,72	4,17	3,51
Status povolání matky Q1/Q4	1,77	2,92	4,07	3,11
Vzdělání otce Q1/Q4	2,30	2,43	2,84	2,44
Vzdělání matky Q1/Q4	2,21	1,74	1,66	1,69

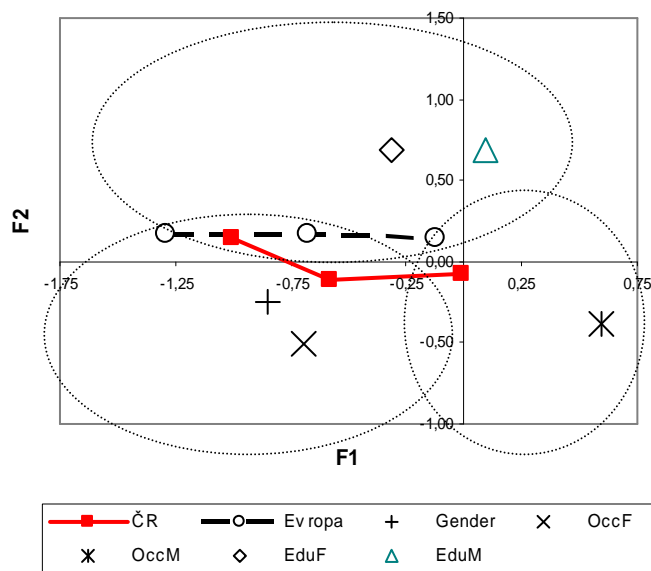
Ve všech třech historických obdobích se jako rozhodující ukazuje vliv **povolání otce**. Ten byl po celou dobu přibližně na stejné úrovni a děti otců s nejvyšším statusem povolání měly dokonce **přibližně čtyřnásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti otců s nejnižším statusem povolání.

Dalším dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v České republice vliv **povolání matky**. V letech 1950-1970 zde děti matek s nejvyšším statusem povolání měly **přibližně o 80% vyšší šanci** dosáhnout terciárního vzdělání než děti matek s nejnižším statusem povolání. V následujících letech byl tento vliv výrazně posilován a v období 1970-1990 byly šance dětí pocházejících ze v tomto smyslu „zvýhodněných“ rodin **téměř trojnásobně vyšší** a v období 1990-2005 dokonce **více než čtyřnásobně vyšší**.

Třetím významným faktorem vlivu rodinného zázemí je vliv **vzdělání otce**. Jeho vliv byl mírně rostoucí, ale přibližně na stejné úrovni ve všech třech historických obdobích a děti nejvzdělanějších otců měly ve srovnání s dětmi nejméně vzdělaných otců **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání.

Čtvrtým, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejsilnější v letech 1950-1970, kdy děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání, a v následujících letech byl pak mírně oslaben. V období 1970-1990 a rovněž v období 1990-2005 byly šance dětí nejvzdělanějších matek v porovnání s šancemi v tomto ohledu znevýhodněných dětí **přibližně o 70% vyšší**.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten lze v České republice jak v letech 1950 až 1970, tak v letech 1970-1990 označit jako nevýznamný; v tomto období měli muži a ženy přibližně stejnou šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následující letech však získávají převahu při získávání vyššího vzdělání ženy a v období 1990-2005 znamenala tato převaha **přibližně o 30% vyšší** šance na dosažení terciárního vzdělání ve prospěch žen.

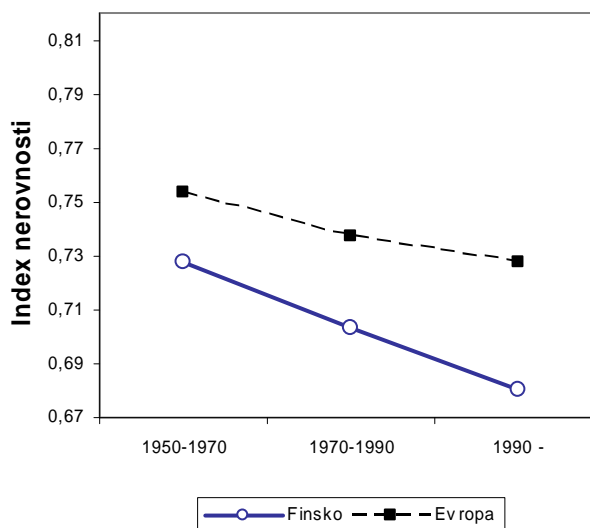
Profil jednotlivých vlivů, kterým se Česká republika v daných historických obdobích vyznačovala, se nachází na pomezí mezi tzv. **tradičním modelem** a tzv. „**modelem celkově vzdělané rodiny**“, přičemž zejména v letech 1970 až 1990 se přibližuje více tradičnímu modelu. Po roce 1990 je pak zřejmý posun směrem k „modelu moderní rodiny“ a tento vliv v období 1990-2005 také převládá.

Finsko

Ve finském souboru je terciární vzdělání vymezeno kategoriemi „*First stage of tertiary*“ a „*Second stage of tertiary*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků ve Finské populaci potvrzuje, že Finská studia jsou velmi masová. Účast na terciárním vzdělání zde roste, ve všech historických obdobích se pohybuje vysoko nad evropským průměrem a patří tak mezi nejvyšší mezi zkoumanými zeměmi.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází ve Finsku postupně k téměř rovnoměrnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, přičemž platí, že ve všech historických obdobích se tyto nerovnosti pohybují pod hodnotou evropského průměru a zejména v letech 1970 až 1990 a v období po roce 1990 patří Finsko mezi zkoumanými zeměmi k zemím s nejnižšími nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání vůbec. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého finského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje na **tři dlouhodobě významné vlivy** na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, vzdělání otce a vzdělání matky. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se nejen v celé populaci, ale ani v žádném ze tří historických období neukázal jako významný.

Finsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1368	1821	1282	3625
% vysokoškoláků	20,7	37,0	45,0	33,6
Index nerovnosti	0,728	0,703	0,680	0,698
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	0,92	0,47	0,47	0,58
Status povolání otce Q1/Q4	2,73	2,13	1,56	2,18
Status povolání matky Q1/Q4	0,97	1,23	1,14	1,12
Vzdělání otce Q1/Q4	4,31	2,07	1,64	2,23
Vzdělání matky Q1/Q4	2,12	2,16	1,76	1,89

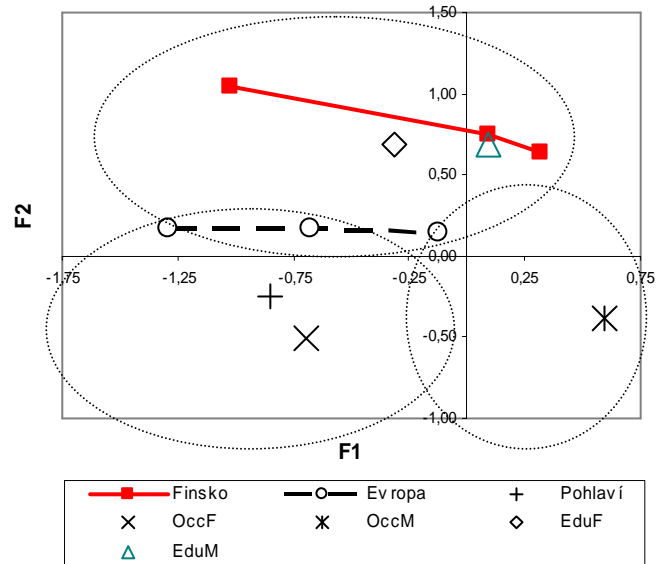
V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **vzdělání otce**, kdy děti nejvzdělanějších otců zde měly **více než čtyřnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 výrazně oslabuje (a je přibližně poloviční), ovšem i po roce 1990 mají ve Finsku děti nejvzdělanějších otců **o více než 60% větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Dalším, vedle vzdělání otce, dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je ve Finsku vliv **povolání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti otců s nejvyšším statutem povolání téměř **trojnásobně větší** než pro děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statutem. Také v letech

1970 až 1990 sehrává vliv povolání otce významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání stále přesahuje **dvojnásobek**. Vliv povolání otce je výrazněji oslaben až po roce 1990, ale i v tomto období činí rozdíl v šancích **50%** ve prospěch dětí otců vykonávajících povolání s nejvyšším statutem.

Třetím významným faktorem je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejvýraznější v letech 1950 až 1970 a rovněž v letech 1970 až 1990, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Vliv vzdělání matek zůstává významný také po roce 1990, děti nejvzdělanějších matek zde mají **o více než 70% větší** šanci získat vyšší vzdělání než děti nejméně vzdělaných matek.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten lze ve Finsku v letech 1950 až 1970 označit jako nevýznamný, v tomto období měli muži a ženy přibližně stejnou šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech však získávají převahu při získávání vyššího vzdělání ženy a jak v letech 1970 až 1990, tak po roce 1990 je tato převaha velmi výrazná a šance žen jsou oproti mužům **dvojnásobné**.

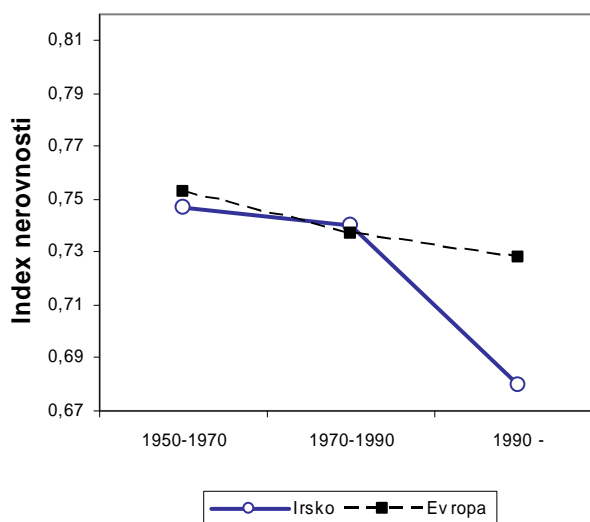
Profil jednotlivých vlivů, kterým se Finsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že zejména v letech 1970 až 1990 je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání matky a po roce 1990 je tato orientace ještě více umocněna drobným posunem směrem k „**modelu moderní rodiny**“.

Irsko

V irském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „Diploma/Certificate“, „Primary degree“ a „Postgraduate/higher degree“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Irské populaci potvrzuje, že Irská studia jsou velmi masová. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, ve všech historických obdobích se pohybuje nad evropským průměrem a zejména v období 1990-2005 patří mezi nejvyšší mezi zkoumanými zeměmi.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Irsku postupně ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, přičemž platí, že jak v letech 1950-1970, tak v letech 1970-1990 se tyto nerovnosti pohybují kolem evropského průměru. V letech 1990 až 2005 pak dochází k výraznému poklesu nerovností a Irsko tak mezi zkoumanými zeměmi patří k zemím s nejnižšími nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání vůbec. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého irského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje na **tři dlouhodobě silné vlivy** na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, vzdělání otce a vzdělání matky. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se nejen v celé populaci, ale ani v žádném ze tří historických období neukázal jako významný.

Irsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1487	2029	1479	4019
% vysokoškoláků	18,4	31,4	49,2	33,4
Index nerovnosti	0,747	0,740	0,680	0,727
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,38	0,93	0,69	0,89
Status povolání otce Q1/Q4	2,82	2,51	2,07	2,25
Status povolání matky Q1/Q4	1,01	1,18	1,20	1,12
Vzdělání otce Q1/Q4	1,83	2,83	2,65	2,60
Vzdělání matky Q1/Q4	4,07	2,57	1,60	2,48

V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **vzdělání matky**, kdy děti nejméně vzdělaných matek zde měly **více než čtyřnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných matek. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 výrazně oslabuje (a je přibližně poloviční), ovšem i po roce 1990 mají v Irsku děti nejméně vzdělaných matek **o 60% větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

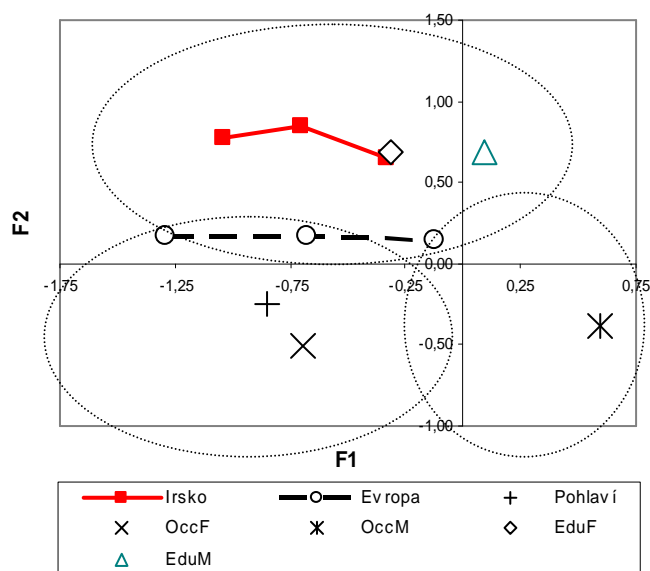
Dalším, vedle vzdělání matky, dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Irsku vliv **povolání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti otců s nejvyšším statutem povolání **téměř trojnásobně**

větší než pro děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statusem. Také v letech 1970 až 1990 a rovněž po roce 1990 sehrává vliv povolání otce významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání stále přesahuje **dvojnásobek**.

Přibližně na stejné úrovni jako povolání otce se pohybuje vliv **vzdělání otce**. V letech 1950 až 1970 činil rozdíl v šancích na dosažení terciárního vzdělání **přes 80%** ve prospěch dětí nejméně vzdělaných otců, ovšem v již v následujícím historickém období (1970 až 1990) měly děti nejméně vzdělaných otců **téměř trojnásobně větší** šanci dosáhnout vyššího vzdělání a po roce 1990 se nerovnosti na této úrovni stále udržují.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, patří Irsko, v rámci zkoumaných zemí, mezi země, kde je tento vliv slabý. V letech 1950 až 1970 zde měli muži oproti ženám **přibližně o 40% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání a v letech 1970 až 1990 neexistovaly žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání. Po roce 1990 se situace postupně obrací ve prospěch žen, ty zde mají **o 45% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Irsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že ve všech obdobích je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání otce. Vliv tohoto modelu je zřejmý již v letech 1950 až 1970 a v následujících historických obdobích je jednoznačně potvrzován a posilován.

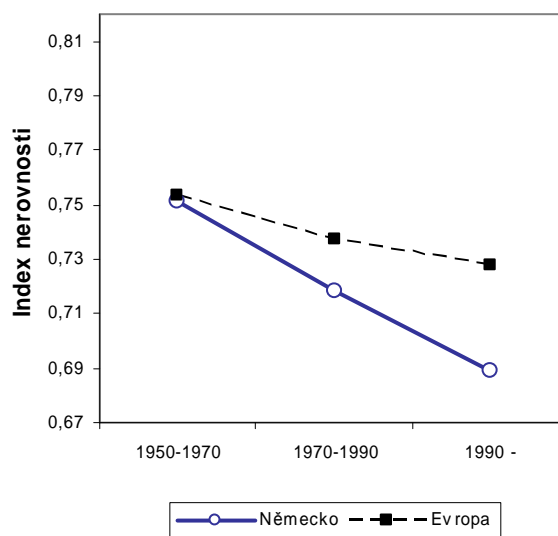
Německo

Terciární vzdělání je v **Německu** možné získat především studiem na státních i soukromých univerzitách (přibližně 70% ze všech studentů terciárního vzdělávání) a také studiem na vysokých odborných školách - Fachhochschulen (v současnosti více než 28% studentů) a Akademien a Kollegs (necelá 2% studentů terciárního vzdělávání). V německém souboru je terciární vzdělání vymezeno kategoriemi „*First stage of tertiary*“ a „*Second stage of tertiary*“ v datech ESS-1 a kategoriemi „*Technical college/Fachhochschule*“ a „*University degree; PhD/Uniabschl.; Dokortitel*“ v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Německé populaci potvrzuje, že Německá studia jsou spíše masová než elitní. Účast na terciárním vzdělání zde mírně roste a ve všech historických obdobích se pohybuje přibližně kolem evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Německu postupně k téměř rovnoměrnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání. V letech 1950 až 1970 byly tyto nerovnosti blízké evropskému průměru, v letech 1970 až 1990 byly oslabeny a v období po roce 1990 patří Německo mezi zkoumanými zeměmi k zemím s nejnižšími nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání vůbec. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého německého vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje na **tři dlouhodobě silné vlivy** na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, vzdělání otce a vzdělání matky. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se ukazuje jako významný pouze v období po roce 1990 a i zde zůstává ve stínu zbývajících třech faktorů vlivu rodinného zázemí.

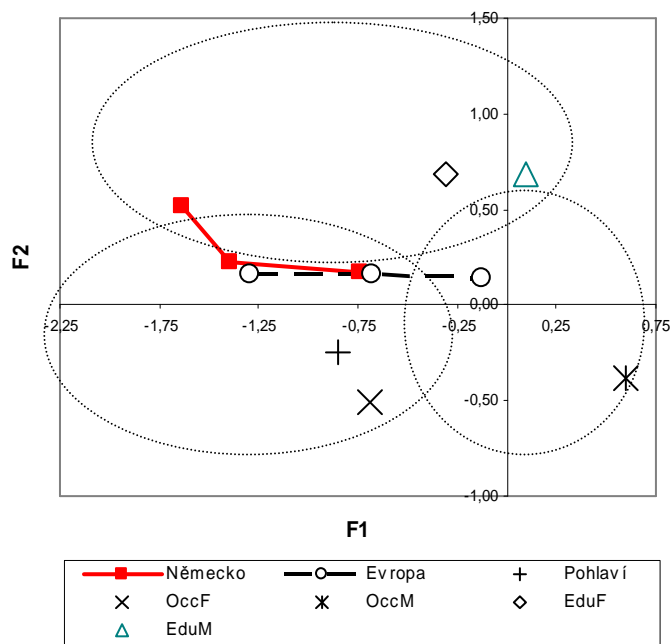
Německo	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1931	2744	1702	5199
% vysokoškoláků	20,7	23,9	23,2	22,7
Index nerovnosti	0,751	0,718	0,689	0,711
Logistická regrese	Poměr šancí			
Muž / žena	2,95	1,70	1,26	1,81
Status povolání otce Q1/Q4	2,39	3,03	2,34	2,61
Status povolání matky Q1/Q4	1,28	1,22	1,44	1,21
Vzdělání otce Q1/Q4	2,97	2,88	2,00	2,55
Vzdělání matky Q1/Q4	2,30	1,48	1,59	1,47

V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **vzdělání otce**, kdy děti nejvzdělanějších otců zde měly **téměř trojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv se v letech 1970 až 1990 mírně oslabuje, ale i po roce 1990 platí, že šance dětí nejvzdělanějších otců je přibližně **dvojnásobná** oproti šanci tímto způsobem znevýhodněných dětí.

Dalším, vedle vzdělání otce, dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Německu vliv **povolání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1970 až 1990, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti otců s nejvyšším statutem povolání přibližně **trojnásobně větší** než pro děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statutem. Také v letech 1950 až 1970 a rovněž po roce 1990 sehraává vliv povolání otce významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání stále přesahuje **dvojnásobek**.

Třetím významným faktorem je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejvýraznější v letech 1950 až 1970, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Vliv vzdělání matek zůstává významný také v letech 1970 až 1990 a i po roce 1990 je poměr šancí **více než jeden a půl násobný** ve prospěch dětí nejvzdělanějších matek.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, patří Německo mezi země, kde byl tento vliv vždy velmi silný a v letech 1950 až 1970 měli muži oproti ženám dokonce **až trojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. Také v letech 1970 až 1990 je převaha mužů při získávání vyššího vzdělání zřejmá a situace se vyrovnává až po roce 1990, šance mužů dosáhnout terciárního vzdělání je však i zde **o 20% větší** než šance žen.

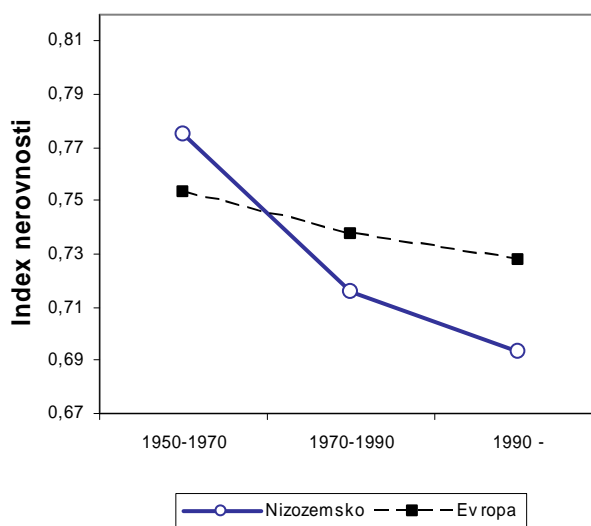
Profil jednotlivých vlivů, kterým se Německo v daných historických obdobích vyznačovalo, se nachází na pomezí mezi tzv. **tradičním modelem** a tzv. „**modelem celkově vzdělané rodiny**“, přičemž v letech 1970 až 1990 se přibližuje více tradičnímu modelu. Po roce 1990 je pak zřejmý posun směrem k „modelu moderní rodiny“, ale tradiční model stále převládá.

Nizozemsko

V nizozemském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*Tertiary professional education (hbo)*“, „*Tertiary scientific education, university*“, „*Tertiary post-scientific education (teachers, doctors)*“ a „*Second stage of tertiary education, Ph.D. education*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Nizozemské populaci potvrzuje, že Nizozemská studia byla v porovnání s ostatními zeměmi velmi masová zejména v letech 1950-1970 a účast na terciárním vzdělání se pohybovala vysoko nad evropským průměrem. V následujících obdobích účast na terciárním vzdělání roste, ovšem v letech 1970-1990 je v Evropě přibližně průměrná a v období 1990-2005 se pohybuje již pod hodnotou evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Nizozemsku postupně k podstatnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly ještě v letech 1950 až 1970 poměrně velmi vysoké. K výraznému oslabení došlo především v letech 1970 až 1990 a v období 1990-2005 patří Nizozemsko mezi zkoumanými zeměmi k zemím s nejnižšími nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání vůbec. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého nizozemského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že za jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání lze v Nizozemsku označit **vzdělání otce**.

Nizozemsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1509	2159	1288	3942
% vysokoškoláků	21,7	27,0	32,8	26,9
Index nerovnosti	0,775	0,716	0,693	0,725
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	2,81	1,46	0,98	1,51
Status povolání otce Q1/Q4	1,92	2,34	1,26	1,77
Status povolání matky Q1/Q4	0,85	1,23	1,08	1,13
Vzdělání otce Q1/Q4	3,46	2,76	3,48	3,00
Vzdělání matky Q1/Q4	2,48	2,31	2,73	2,68

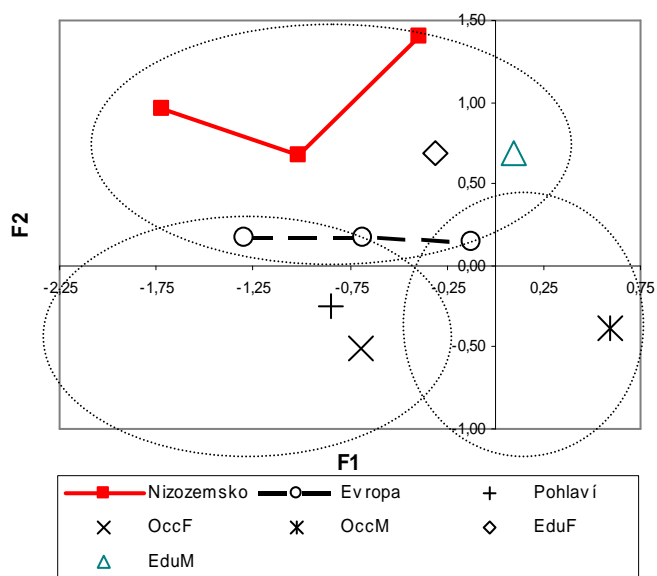
V letech 1950 až 1970 zde děti nejvzdělanějších otců měly **více než trojnásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců a v letech 1970 až 1990 byla tato šance stále **téměř trojnásobná**. V období 1990-2005 byl pak vliv vzdělání otce nadále dominantní a zmiňovaný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání byl přibližně na úrovni z let 1950 až 1970, tedy **více než trojnásobný** ve prospěch dětí nejvzdělanějších otců.

Dalšími významnými faktory vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání jsou v Nizozemsku vliv **vzdělání matky** a vliv **povolání otce**, ty však již nejsou (až na vliv vzdělání matky po roce 1990) tolik výrazné jako vzdělání otce. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se nejen v celé populaci, ale ani v žádném ze tří historických období neukázal jako významný.

Vliv vzdělání matky byl významný v letech 1950 až 1970, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání a na této úrovni zůstal také v letech 1970 až 1990. Po roce 1990 je vliv vzdělání matky v Nizozemsku ještě silnější a poměr šancí na dosažení vyššího vzdělání je **téměř trojnásobný** ve prospěch dětí vzdělaných matek.

Přibližně na stejné úrovni jako vzdělání matky se v prvních dvou historických obdobích, tedy v letech 1950 až 1970 a také 1970 až 1990, pohyboval vliv povolání otce. Ten dosáhl svého maxima v letech 1970 až 1990, kdy šance dětí otců s nejvyšší statusem povolání na dosažení terciárního vzdělání jsou v porovnání s šancemi, v tomto ohledu znevýhodněných, dětí **více než dvojnásobné**. V období 1990-2005 pak v Nizozemsku platí, že vliv povolání otce na dosažení terciárního vzdělání není významný.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, patří Nizozemsko mezi země, kde byl tento vliv velmi silný v letech 1950 až 1970. Muži zde měli oproti ženám **téměř trojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V letech 1970 až 1990 byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabena, ovšem rozdíl v šancích činil stále **téměř 50%** ve prospěch mužů. Situace se vyrovnává až po roce 1990, kdy lze vliv pohlaví na dosažení vyššího vzdělání v Nizozemsku označit za nevýznamný a mezi muži a ženami neexistují žádné významné rozdíly v přístupu ke vzdělání.

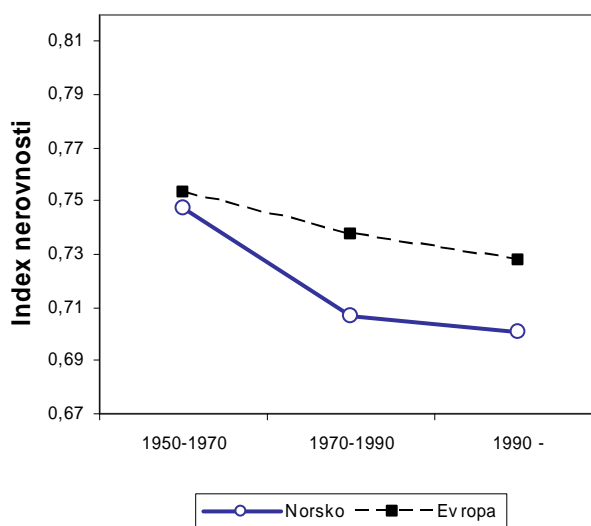
Profil jednotlivých vlivů, kterým se Nizozemsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že ve všech obdobích je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání otce. Vliv tohoto modelu je zřejmý již v letech 1950 až 1970 a v následujících historických obdobích je jednoznačně potvrzován a posilován.

Norsko

V norském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*First stage tertiary, undergraduate level (14th-17th level)*“, „*First stage tertiary, undergraduate (18th-19th level)*“ a „*Second stage tertiary (postgraduate)(20th level+)*“ v datech ESS-1 a kategoriemi „*Tertiary education, short (higher education 4 years or short)*“, „*Tertiary education, long (higher education more than 4 years)*“ a „*Doctoral Degree*“ v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků ve Norské populaci potvrzuje, že Norská studia jsou velice masová. Účast na terciárním vzdělání zde roste, ve všech třech historických obdobích je výrazně vyšší než hodnota evropského průměru a patří tak k nejvyšším mezi zkoumanými zeměmi.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Norsku postupně ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání. V letech 1950-1970 se tyto nerovnosti pohybovaly na úrovni evropského průměru a k významnému poklesu došlo zejména během období 1970-1990. V období 1990-2005 pak nerovnosti v Norsku dále mírně klesají a pohybují se stále pod evropským průměrem. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého norského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že **všechny čtyři vlivy** dlouhodobě ovlivňovaly dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky.

Norsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1114	1961	1393	3538
% vysokoškoláků	25,5	36,4	42,6	35,6
Index nerovnosti	0,747	0,707	0,701	0,701
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,69	0,93	0,57	0,86
Status povolání otce Q1/Q4	3,41	2,50	1,92	2,57
Status povolání matky Q1/Q4	1,29	1,65	1,40	1,52
Vzdělání otce Q1/Q4	1,55	2,38	2,42	2,20
Vzdělání matky Q1/Q4	2,61	1,46	1,73	1,39

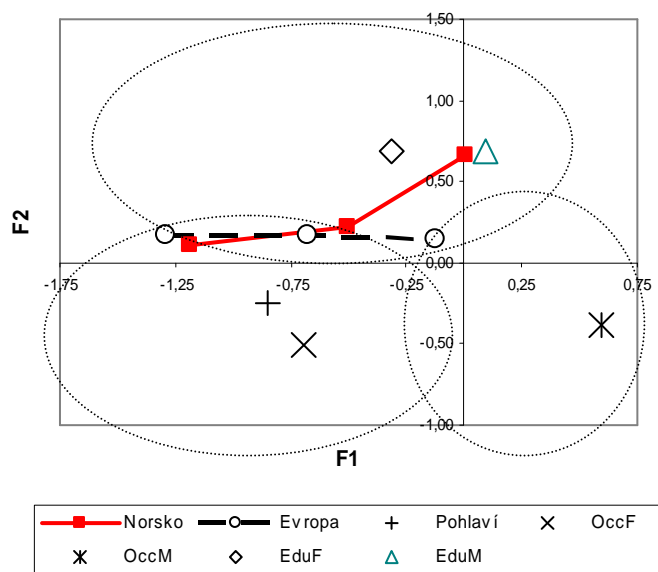
V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **povolání otce**, kdy zde děti otců s nejvyšším statusem povolání měly **více než trojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti otců s nejnižším statusem povolání. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 oslabuje, ovšem stále převyšuje ostatní vlivy. Také v období 1990-2005 zůstává vliv povolání otce v Norsku významný a děti otců s nejvyšším statusem povolání měly v tomto období stále **přibližně dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

V letech 1990 až 2005 to byl vliv **vzdělání otce**, který byl nejvýraznější a děti nejvzdělanějších otců v té době měly **více než dvojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv byl přibližně poloviční v období 1950-1970 a v období 1970-1990 měly děti nejvzdělanějších otců stále **přibližně dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Dalším dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Norsku vliv **vzdělání matky**. Ten byl nejsilnější v období 1950-1970, kdy zde děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **téměř trojnásobně vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech byl vliv vzdělání matky mírně oslaben, ale jak v letech 1970-1990, tak v letech 1990-2005 byl významný a rozdíl v šancích činil **přibližně 50-70%** ve prospěch dětí nejvzdělanějších matek.

Čtvrtým, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je v Norsku vliv **povolání matky**. Tento vliv se v letech 1950-1970 ukazuje jako nevýznamný, ale již v období 1970-1990 a rovněž v období 1990-2005 zde děti matek s nejvyšším statusem povolání měly **přibližně o 50% vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, v tomto období měli muži oproti ženám **přibližně o 70% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V letech 1970 až 1990 byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabována, a v tomto období neexistovaly žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání. Po roce 1990 se situace postupně obrací ve prospěch žen a ty zde mají **přibližně o 40% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Norsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se v letech 1950-1970 a rovněž v letech 1970-1990 pohyboval na pomezí mezi tzv. **tradičním modelem** a „**modelem celkově vzdělané rodiny**“. V následujících letech však docházelo ke stále většímu posilování vlivu „modelu celkově vzdělané rodiny“ a tento vliv v období 1990-2005 jednoznačně převládá.

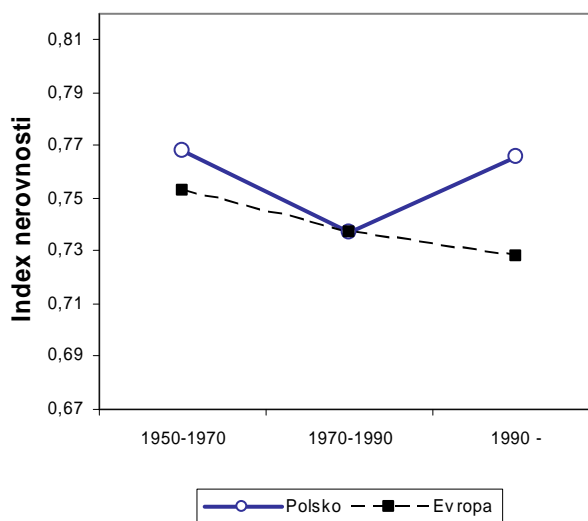

Polsko

Terciární vzdělání je v **Polsku** možné získat především studiem na státních vzdělávacích institucích (v dnešní době přibližně 70% studentů) a to hlavně na univerzitách (40%) a vyšších technických školách (přibližně 25%). Dále terciární vzdělání poskytují nestátní vzdělávací instituce, které navštěvuje asi 30% studentů. V polském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*First stage of tertiary*“ a „*Tertiary completed*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Polské populaci potvrzuje, že Polská studia jsou velmi elitní. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, terciární sektor však stále patří mezi nejužší v rámci zkoumaných zemí.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Polsku nejprve ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání a poté opět k jejich růstu. Zatímco v letech 1950-1970 a rovněž v letech 1970-1990 byly tyto nerovnosti blízké evropskému průměru, v období 1990-2005 byly již výrazně vyšší než hodnota evropského průměru. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého polského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že **všechny čtyři vlivy** měly dlouhodobý vliv na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky.

Polsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	978	1648	1443	3396
% vysokoškoláků	9,1	12,6	24,3	15,7
Index nerovnosti	0,768	0,737	0,766	0,754
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,70	0,84	0,62	0,82
Status povolání otce Q1/Q4	2,97	1,94	2,67	2,52
Status povolání matky Q1/Q4	0,77	2,03	2,78	1,86
Vzdělání otce Q1/Q4	4,02	2,42	1,97	2,92
Vzdělání matky Q1/Q4	4,47	1,97	2,30	1,78

V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **vzdělání matky**, kdy zde děti nejméně vzdělaných matek měly dokonce **více než čtyřnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných matek. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 výrazně oslabuje (a je přibližně poloviční), ovšem i v období 1990-2005 mají v Polsku děti nejméně vzdělaných matek stále **více než dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

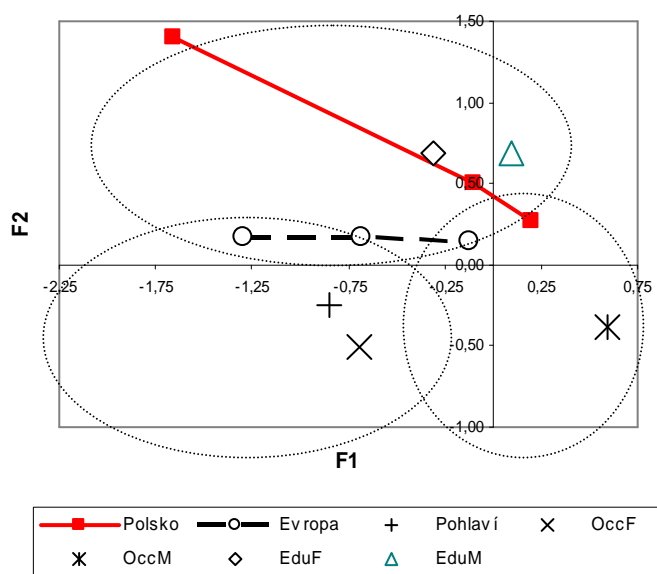
V letech 1970 až 1990 to byl vliv **vzdělání otce**, který byl nejvýraznější a děti nejméně vzdělaných otců v té době měly **více než dvojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv byl dokonce přibližně dvojnásobný v období 1950-1970 a v období 1990-

2005 měly v Polsku děti nejvzdělanějších otců stále **téměř dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Dalším dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Polsku vliv **povolání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970 a rovněž v letech 1990-2005, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti otců s nejvyšším statusem povolání přibližně **trojnásobně větší** než pro děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statusem. Také v letech 1970 až 1990 sehrává vliv povolání otce významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání je stále přibližně **dvojnásobný**.

Čtvrtým, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je v Polsku vliv **povolání matky**. Tento vliv se v letech 1950-1970 ukazuje jako nevýznamný, ale již v období 1970-1990 zde děti matek s nejvyšším statusem povolání měly oproti dětem matek s nejnižším statusem povolání **přibližně dvojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V období 1990-2005 pak byly tyto šance dokonce **téměř trojnásobně vyšší**.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, v tomto období měli muži oproti ženám **přibližně o 70% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabována a v období 1970-1990 neexistovaly v Polsku žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání. Po roce 1990 se situace postupně obrací ve prospěch žen, ty zde v období 1990-2005 měly přibližně **o 30% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Polsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že zejména v období 1950-1970 je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání otce. V následujících letech byl zřejmý posun směrem k „**modelu moderní rodiny**“ a tento vliv v letech 1990-2005 převládá.

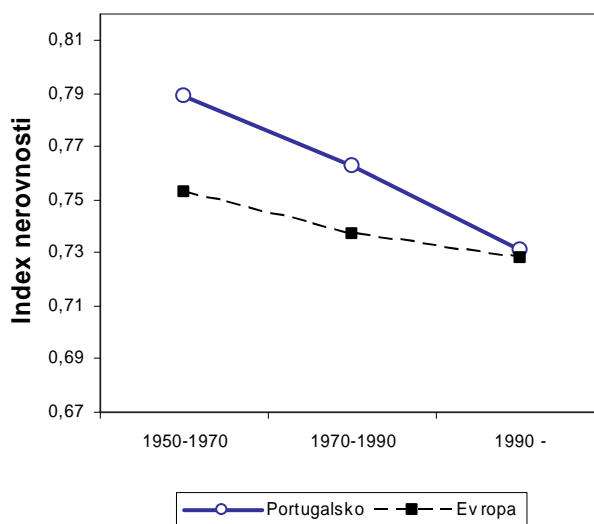
Portugalsko

V portugalském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*Superior Politecnico*“, „*Superior Universitario*“ a „*Mestrado/Doutoramento*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Portugalské populaci potvrzuje, že Portugalská studia byla velmi elitní zejména v období 1950-1970 a také v období 1970-1990. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, avšak ani v letech 1990-2005 nedosahuje terciární sektor úroveň evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Portugalsku postupně k téměř rovnoměrnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly ještě v letech 1950 až 1970 poměrně velmi vysoké. Přestože tyto nerovnosti klesají, jsou stále nadprůměrné a až v období 1990-2005 jsou blízké evropskému průměru. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého portugalského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání má v Portugalsku **povolání otce**.

Portugalsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1324	1407	1190	3247
% vysokoškoláků	5,7	12,9	28,7	15,6
Index nerovnosti	0,789	0,763	0,731	0,759
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,66	0,64	0,78	0,95
Status povolání otce Q1/Q4	3,97	3,79	3,14	3,87
Status povolání matky Q1/Q4	3,78	2,43	1,68	1,97
Vzdělání otce Q1/Q4	1,66	1,48	1,99	2,08
Vzdělání matky Q1/Q4	1,73	2,55	1,93	2,28

V letech 1950 až 1970 zde děti, jejichž otcové patřili mezi otce s nejvyšším statusem povolání, měly **téměř čtyřnásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statusem. Vliv povolání otce byl přibližně na stejné úrovni v letech 1970 až 1990 a také v období 1990-2005 platí, že vliv povolání otce je stále dominantní, neboť uváděný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání je stále **více než trojnásobný** ve prospěch dětí otců s nejvyšším statusem povolání.

Dalším, vedle povolání otce, dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je v Portugalsku vliv **povolání matky**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti matek s nejvyšším statusem povolání **téměř čtyřnásobně větší** než pro děti, jejichž matky vykonávaly povolání s nejnižším statusem. Také v letech 1970 až 1990 sehrává vliv povolání matky významnou roli a zmiňovaný poměr šancí dosáhnout terciárního vzdělání stále přesahuje **dvojnásobek**. Vliv povolání matky je výrazněji oslaben

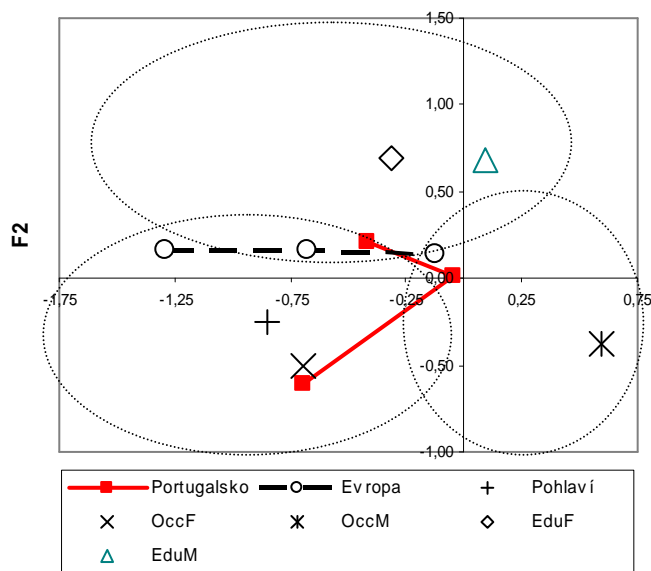
až po roce 1990, ale i v období 1990-2005 činí rozdíl v šancích **téměř 70%** ve prospěch dětí matek vykonávajících povolání s nejvyšším statusem.

Třetím významným faktorem je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejvýraznější v letech 1970 až 1990, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Vliv vzdělání matky byl významný také v období 1950-1970 a v období 1990-2005, kdy byl poměr šancí **přibližně dvojnásobný** ve prospěch dětí nejvzdělanějších matek.

Čtvrtým faktorem vlivu rodinného zázemí je v Portugalsku vliv **vzdělání otce**. Ten se sice v letech 1950 až 1970 ukazuje jako nevýznamný, ale již v následujícím období (1970-1990) platilo, že děti nejvzdělanějších otců měly v Portugalsku **přibližně jeden a půl násobnou** (o 50% větší) šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. V letech 1990-2005 byly pak šance tímto způsobem zvýhodněných dětí **přibližně dvojnásobné**.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, v tomto období měli muži oproti ženám **o téměř 70% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V letech 1970 až 1990 se situace obrátila ve prospěch žen a jejich šance zde byly **přibližně o 30% vyšší**. V období 1990-2005 pak v Portugalsku neexistovaly žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Portugalsko v daných historických obdobích vyznačovalo měl nejprve v letech 1950-1970 nejbližší k tzv. **tradičnímu modelu**. V období 1970-1990 pak došlo k významnému posunu směrem k „modelu moderní rodiny“ a v období 1990-2005 se Portugalsko nacházelo na pomezí mezi tradičním modelem a „modelem celkově vzdělané rodiny“.

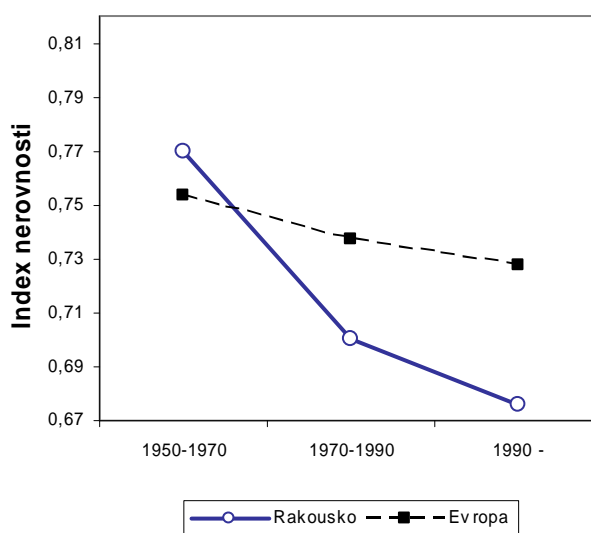

Rakousko

Terciární vzdělání je v **Rakousku** možné získat především studiem na státních i soukromých univerzitách (dnes kolem 70% ze všech studentů terciárního vzdělávání). Od konce 90. let ovšem nabízejí programy ISCED 5A rovněž vysoké odborné školy - Fachhochschulen (v současnosti necelých 20% studentů), zatímco Akademien a Kollegs (dnes více než 10% studentů terciárního vzdělávání) poskytují pouze programy 5B. V rakouském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „Academic degree (University degree or equivalent)“ v datovém souboru ESS1 a „Post secondary, non-tertiary“, „First stage of tertiary“ a „Second stage of tertiary“ v souboru ESS2.

Podíl vysokoškoláků v Rakouské populaci potvrzuje, že Rakouská studia jsou velmi elitní. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, terciární sektor však stále patří mezi nejužší v rámci zkoumaných zemí.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Rakousku postupně k podstatnému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly ještě v letech 1950 až 1970 poměrně velmi vysoké, výrazně oslabeny byly především v letech 1970 až 1990 a po roce 1990 patří mezi zkoumanými zeměmi nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání v Rakousku k vůbec nejnižším. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého rakouského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání má v Rakousku **povolání otce**.

Rakousko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1272	2253	1543	4092
% vysokoškoláků	9,9	16,6	25,5	17,9
Index nerovnosti	0,770	0,700	0,676	0,693
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	2,05	0,94	0,86	1,07
Status povolání otce Q1/Q4	7,94	4,72	2,78	4,29
Status povolání matky Q1/Q4	1,98	1,20	1,62	1,39
Vzdělání otce Q1/Q4	1,59	1,57	1,51	1,46
Vzdělání matky Q1/Q4	1,43	1,33	1,04	1,23

V letech 1950 až 1970 zde děti, jejichž otcové patřili mezi otce s nejvyšším statusem povolání, měly dokonce **téměř osminásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statusem. Vysoký vliv povolání otce byl ovšem výrazně oslaben již v letech 1970 až 1990, ale šance dětí pocházejících, v tomto ohledu, z lépe postavených rodin byla nadále **téměř pětinásobná**. V současné době (resp. pro studenty po roce 1990) platí, že vliv povolání otce je stále dominantní, neboť uváděný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání je stále **trojnásobný** ve prospěch dětí otců s nejvyšším statusem povolání.

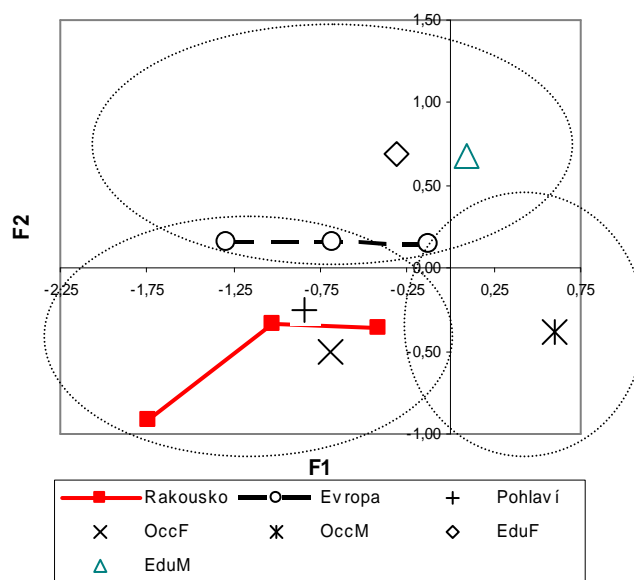
Dalšími významnými faktory vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání jsou v Rakousku vliv **vzdělání otce** a vliv **povolání matky**, ty však již nejsou zdaleka tak silné jako povolání otce. Na druhé straně, vliv **vzdělání matky** se nejen v celé populaci, ale ani v žádném ze tří historických období neukázal jako významný.

Vzdělání otce lze považovat za nevýznamné pouze v letech 1950 až 1970. V celé věkové populaci i v následujících dvou historických obdobích pak platí, že děti nejvzdělanějších otců mají v Rakousku přibližně **jeden a půl násobnou** (o 50% větší) šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců, což jenom dále potvrzuje dominantní vliv povolání otce.

Přibližně na stejné úrovni jako vzdělání otce se pohybuje vliv povolání matky s tím rozdílem, že tento vliv dosahuje svého maxima v letech 1950 až 1970, kdy šance dětí matek s nejvyšším statusem povoláním na dosažení terciárního vzdělání jsou v porovnání s šancemi v tomto ohledu znevýhodněných dětí **přibližně dvojnásobné**. V letech 1970 až 1990 se vliv povolání matky výrazně oslabuje a na významu nabývá opět po roce 1990.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, neboť v tomto období měli muži oproti ženám **až dvojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech je převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabována, situace se vyrovnává a postupně obrací ve prospěch žen.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Rakousko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. **tradičnímu modelu** a to především v letech 1950 až 1970. V období 1970 až 1990 je zřejmý jistý posun směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a zároveň k „modelu moderní rodiny“, přičemž druhý uvedený posun po roce 1990 jednoznačně převládá.

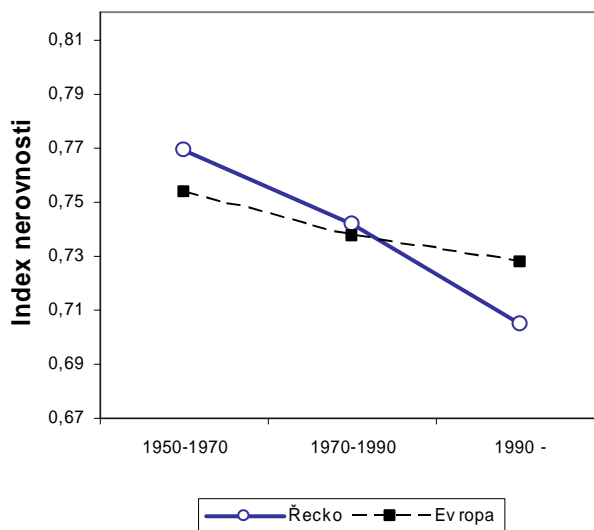

Řecko

V řeckém souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*Post secondary*“, „*University degree*“ a „*Post graduate degree*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků v Řecké populaci potvrzuje, že Řecká studia byla velmi elitní v letech 1950 až 1970 a spíše masová v následujících letech. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste, terciární sektor však ani v jednom ze tří historických období nedosahuje hodnoty evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází v Řecku postupně k výraznému snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly ještě v letech 1950 až 1970 poměrně velmi vysoké. V letech 1970 až 1990 byly tyto nerovnosti blízké hodnotě evropského průměru a v období 1990 až 2005 již Řecko patřilo mezi země s podprůměrnými nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého řeckého vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že za jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání lze v Řecku označit **vzdělání otce**.

Řecko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1910	1991	1640	4568
% vysokoškoláků	8,5	20,7	29,1	18,2
Index nerovnosti	0,769	0,742	0,705	0,747
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	3,57	1,84	0,86	1,48
Status povolání otce Q1/Q4	2,94	1,36	1,57	1,35
Status povolání matky Q1/Q4	1,13	1,09	1,48	1,24
Vzdělání otce Q1/Q4	3,30	3,92	2,88	3,62
Vzdělání matky Q1/Q4	2,30	1,74	1,43	1,88

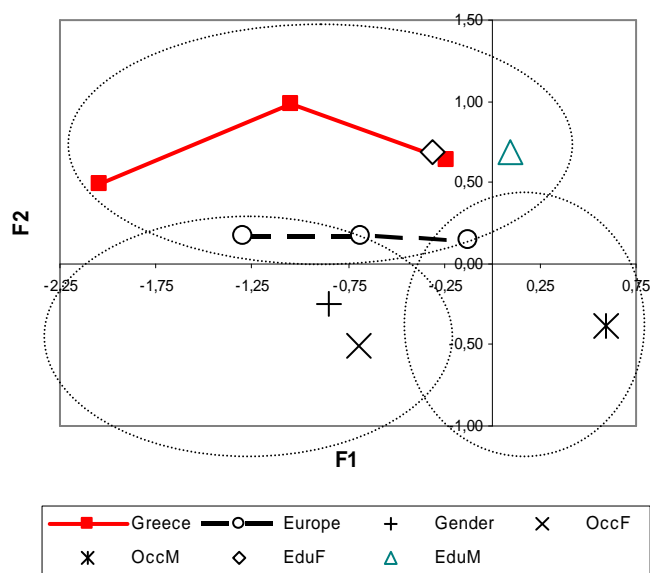
V letech 1950 až 1970 zde děti nejvzdělanějších otců měly **více než trojnásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců a v letech 1970 až 1990 byla tato šance **téměř čtyřnásobná**. V současné době (resp. pro studenty po roce 1990) platí, že vliv vzdělání otce je i nadále dominantní a zmiňovaný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání je téměř **trojnásobný** ve prospěch dětí nejvzdělanějších otců.

Dalšími významnými faktory vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání jsou v Řecku vliv **vzdělání matky** a vliv **povolání otce**, ty však již nejsou (až na vliv povolání otce v letech 1950 až 1970) zdaleka tak výrazné jako vzdělání otce. Na druhé straně, vliv **povolání matky** se ukazuje jako významný pouze v období po roce 1990 a i zde patří mezi nejslabší faktory vlivu rodinného zázemí.

Vliv vzdělání matky byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Tento vliv zůstává významný také v letech 1970 až 1990 a rovněž po roce 1990 činí v Řecku rozdíl v šancích **téměř 50%** ve prospěch dětí vzdělaných matek.

Přibližně na stejné úrovni jako vzdělání matky se pohybuje vliv povolání otce. Ten dosahuje svého maxima v letech 1950 až 1970, kdy šance dětí otců s „nejvíce prestižním“ povoláním na dosažení terciárního vzdělání jsou v porovnání s šancemi, v tomto ohledu znevýhodněných, dětí **přibližně trojnásobné**. V letech 1970 až 1990 vliv povolání otce výrazně oslabuje a po roce 1990 je rozdíl v šancích **přes 50%** ve prospěch dětí otců vykonávajících „nejvíce prestižní“ povolání.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, patří Řecko mezi země, kde byl tento vliv velmi silný v letech 1950 až 1970. Muži zde měli oproti ženám dokonce **více než trojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání a společně se Švýcarskem ve stejném období se jedná o vůbec největší rozdíly způsobené tímto vlivem. V letech 1970 až 1990 byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabena přibližně na polovinu, ovšem rozdíl v šancích činil stále **přes 80%** ve prospěch mužů. Situace se vyrovnává až po roce 1990, kdy lze vliv pohlaví na dosažení vyššího vzdělání v Řecku označit za nevýznamný.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Řecko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“ s tím, že ve všech obdobích je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání otce. V letech 1950 až 1970 je možné hovořit o jistém vlivu tzv. tradičního modelu, v následujících letech však zaznamenáváme jednoznačný posun směrem právě k „**modelu celkově vzdělané rodiny**.“

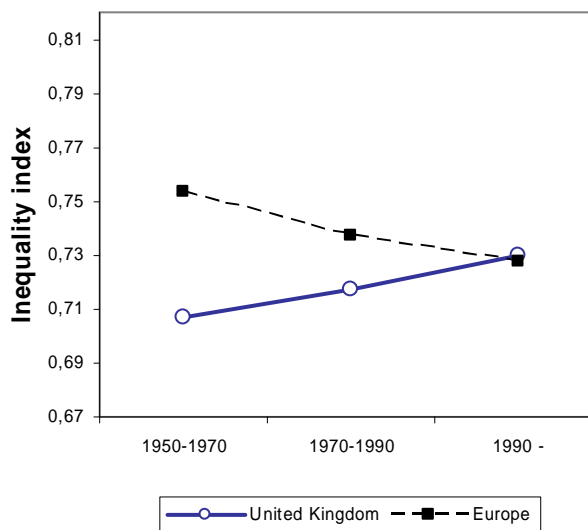

Spojené království

V souboru Spojeného království je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „Degree/HNC/teacher training/nursing or equivalent“ a „PhD/DPhil or equivalent“ v datovém souboru ESS1 a „Degree \ Postgraduate Qualification Or Equivalent“ v souboru ESS2.

Podíl vysokoškoláků v populaci potvrzuje, že studia Spojeného království jsou spíše masová než elitní. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste a terciární sektor je svým rozsahem ve všech třech historických obdobích blízky evropskému průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází ve Spojeném království téměř k rovnoměrnému růstu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání; tyto nerovnosti však nikdy nepřekročily hodnotu evropského průměru. V letech 1950-1970 byly výrazně nižší než evropský průměr, v letech 1970-1990 mírně vzrostly a v období 1990-2005 byly již blízké hodnotě evropského průměru. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého vzorku Spojeného království ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že **všechny čtyři vlivy** měly dlouhodobý vliv na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky.

Spojené království	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1364	1732	1303	3565
% vysokoškoláků	18,4	28,6	32,9	26,7
Index nerovnosti	0,707	0,717	0,730	0,716
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,30	1,39	1,14	1,26
Status povolání otce Q1/Q4	6,28	2,88	2,29	3,27
Status povolání matky Q1/Q4	1,36	1,87	1,61	1,57
Vzdělání otce Q1/Q4	1,66	2,06	3,22	2,24
Vzdělání matky Q1/Q4	1,03	1,73	2,35	1,67

V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **povolání otce**, kdy zde děti otců s nejvyšším statusem povolání měly dokonce **více než šestinásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti otců s nejnižším statusem povolání. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 výrazně oslabuje (a je přibližně poloviční), ovšem stále převyšuje ostatní vlivy. Také v období 1990-2005 zůstává tento vliv ve Spojeném království významný a děti otců s nejvyšším statusem povolání měly v tomto období stále **více než dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

V letech 1990 až 2005 to byl vliv **vzdělání otce**, který byl nejvýraznější a děti nejvzdělanějších otců v té době měly **více než trojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv byl přibližně poloviční v období 1950-1970 a v období 1970-1990 měly

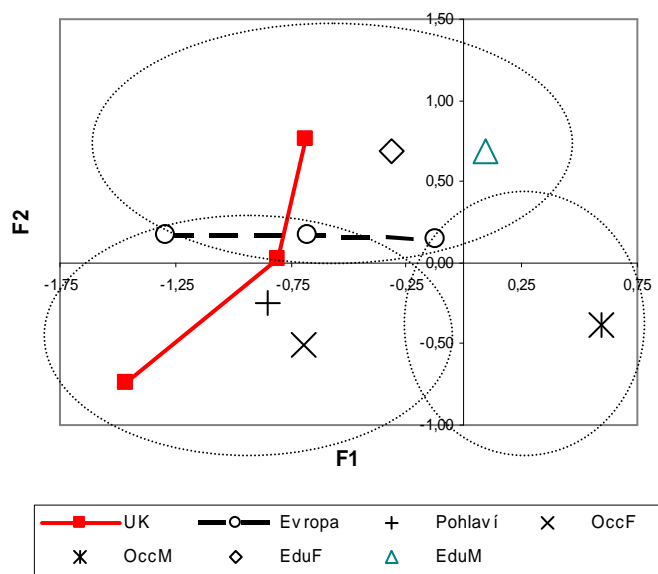
děti nejvzdělanějších otců stále **přibližně dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Dalším dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je ve Spojeném království vliv **vzdělání matky**. Tento vliv se v letech 1950-1970 ukazuje jako nevýznamný, ale již v období 1970-1990 zde děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **o více než 70% vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V období 1990-2005 pak byly tyto šance dokonce **více než dvojnásobně vyšší**.

Čtvrtým, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je ve Spojeném království vliv **povolání matky**. Tento vliv se v letech 1950-1970 ukazuje jako nevýznamný, ale již v období 1970-1990 a rovněž v období 1990-2005 zde děti matek s nejvyšším statusem povolání měly **přibližně o 70% vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, patří Spojené království mezi země, kde byl tento vliv vždy poměrně slabý. V letech 1950-1970 a rovněž v letech 1970-1990 zde muži oproti ženám měli **přibližně o 30% vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabena, situace se vyrovnává a v období 1990-2005 lze vliv pohlaví na dosažení vyššího vzdělání ve Spojeném království označit za nevýznamný.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Spojené království v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. **tradičnímu modelu** a to především v letech 1950 až 1970 a také v letech 1970-1990. V následujících letech je pak zřejmý posun směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a tento vliv v období 1990-2005 jednoznačně převládá.

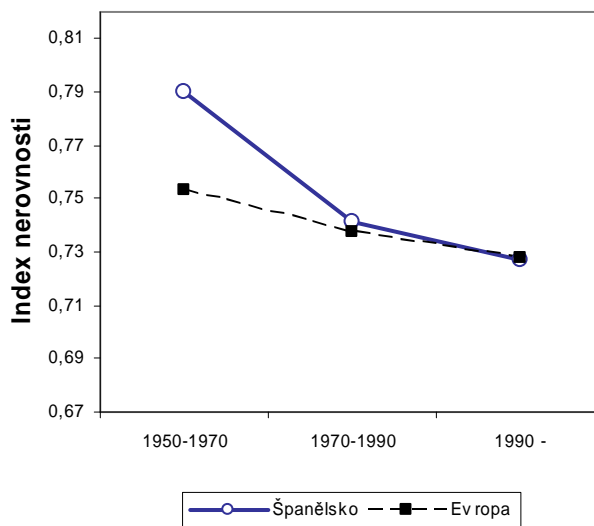

Španělsko

Ve španělském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi “2 or 3 years higher education (not leading to a university degree)”, “Polytechnical studies, short cycle”, “Other short cycle university degree (3 years)”, “Polytechnical studies, long cycle”, “Other long cycle university degree (5 years or more)”, „Postgraduate degree“ a „Doctoral degree“ v datovém souboru ESS1 a “Post-secondary, non tertiary”, “University degree, 3 years technical”, “University degree, 3 years”, “University degree, 5 years technical”, “University degree, 5 years”, “Postgraduate studies” a “Ph.D.” v souboru ESS2.

Podíl vysokoškoláků ve Španělské populaci potvrzuje, že Španělská studia byla velmi elitní v letech 1950-1970 a spíše masová v následujících letech. Účast na terciárním vzdělání zde přirozeně roste a zatímco v období 1950-1970 patřil terciární sektor k nejužším mezi zkoumanými zeměmi, v následujících letech se již pohybuje na úrovni evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází ve Španělsku postupně ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly ještě v letech 1950 až 1970 poměrně vysoké. K výraznému snížení nerovností došlo především v letech 1970-1990 a jak v tomto období, tak v období 1990-2005 patřilo Španělsko mezi země s průměrnými nerovnostmi v přístupu k terciárnímu vzdělání. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého španělského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje na **tři dlouhodobě silné vlivy** na dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o vliv povolání otce, vzdělání otce a povolání matky. Na druhé straně, vliv **vzdělání matky** se ukazuje jako významný pouze v období 1990-2005 a i zde patří mezi méně významné faktory vlivu rodinného zázemí.

Španělsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1068	1412	1220	3029
% vysokoškoláků	8,4	21,0	33,3	21,2
Index nerovnosti	0,790	0,741	0,727	0,757
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	1,80	1,08	0,60	0,94
Status povolání otce Q1/Q4	7,86	2,84	4,08	3,55
Status povolání matky Q1/Q4	1,84	1,53	1,14	1,46
Vzdělání otce Q1/Q4	4,41	3,59	2,17	3,67
Vzdělání matky Q1/Q4	1,28	1,32	1,58	1,47

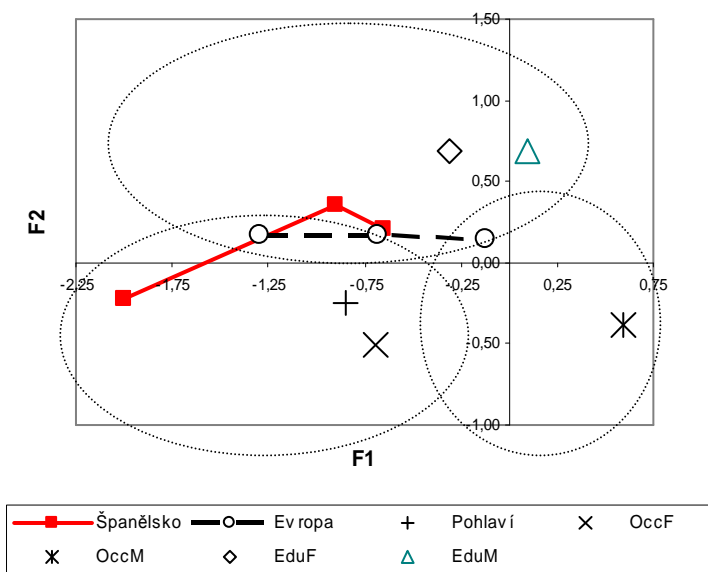
V letech 1950 až 1970 se jako rozhodující ukazuje vliv **povolání otce**, kdy zde děti otců s nejvyšším statusem povolání měly dokonce **téměř osminásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti otců s nejnižším statusem povolání. Tento vliv se sice v letech 1970 až 1990 výrazně oslabuje (a

je méně než poloviční), ovšem v období 1990-2005 mají ve Španělsku děti otců s nejvyšším statusem povolání opět **přibližně čtyřnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

V letech 1970 až 1990 to byl vliv **vzdělání otce**, který byl nejvýraznější a děti nejvzdělanějších otců v té době měly **více než trojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv byl dokonce ještě silnější v období 1950-1970 a v období 1990-2005 měly ve Španělsku děti nejvzdělanějších otců stále **více než dvojnásobně větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

Třetím, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je ve Španělsku vliv **povolání matky**. Tento vliv byl nejsilnější v letech 1950-1970, kdy zde děti matek s nejvyšším statusem povolání měly oproti tímto způsobem znevýhodněným dětem **téměř dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. V následujících letech byl vliv povolání matky postupně oslabován, v období 1970-1990 byl rozdíl v šancích přibližně 50% a v období 1990-2005 se tento vliv ukazuje jako nevýznamný.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, v tomto období měli muži oproti ženám **přibližně o 80% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. V následujících letech byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabována a v období 1970-1990 neexistovaly ve Španělsku žádné významné rozdíly v šancích mužů a žen na vyšší vzdělání. Po roce 1990 se situace postupně obrací ve prospěch žen a ty zde v období 1990-2005 měly přibližně **o 40% větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Španělsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se v letech 1950-1970 přibližuje tzv. **tradičnímu modelu**. V následujících letech je pak zřejmý posun směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a jak v období 1970-1990, tak v období 1990-2005 se Španělsko nachází na pomezí mezi tradičním modelem a „modelem celkově vzdělané rodiny“

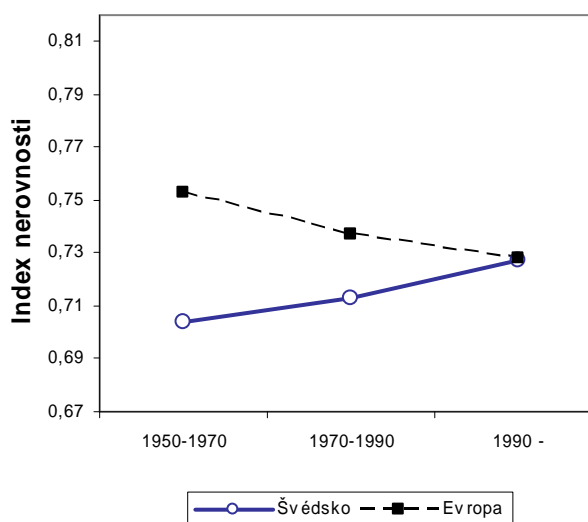
Švédsko

Ve švédském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*University, no exam*“, „*University, exam less than 3 years*“ a „*University, exam more than 3 years*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků ve Švédské populaci potvrzuje, že Švédská studia jsou velice masová. Účast na terciárním vzdělání zde roste, ve všech třech historických obdobích je vyšší než hodnota evropského průměru a patří tak mezi nejvyšší mezi zkoumanými zeměmi.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let dochází ve Švédsku téměř k rovnoměrnému růstu nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které však nikdy nepřekročily hodnotu evropského průměru. V letech 1950-1970 byly výrazně nižší než evropský průměr, v letech 1970-1990 mírně vzrostly a v období 1990-2005 byly již blízké hodnotě evropského průměru. Vývoj nerovností dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého švédského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že **všechny čtyři vlivy** dlouhodobě ovlivňovaly dosažení terciárního vzdělání. Jedná se o povolání otce, povolání matky, vzdělání otce a vzdělání matky.

Švédsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1279	1818	1333	3522
% vysokoškoláků	26,2	36,6	47,5	36,4
Index nerovnosti	0,704	0,713	0,727	0,716
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	0,76	0,58	0,51	0,58
Status povolání otce Q1/Q4	3,12	2,62	1,66	2,48
Status povolání matky Q1/Q4	1,53	1,82	1,98	1,91
Vzdělání otce Q1/Q4	2,48	1,70	2,45	1,95
Vzdělání matky Q1/Q4	2,26	2,38	2,33	2,08

V letech 1950-1970 a rovněž v letech 1970-1990 se jako rozhodující ukazuje vliv **povolání otce**, kdy zde děti otců s nejvyšším statutem povolání měly **přibližně trojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti otců s nejnižším statutem povolání. Tento vliv se sice v letech 1990 až 2005 výrazně oslabuje (a je přibližně poloviční), ale také v tomto období zůstává významný a děti otců s nejvyšším statutem povolání měly stále **přibližně o 60% větší** šanci na vyšší vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti.

V letech 1990 až 2005 to byl vliv **vzdělání otce**, který byl nejvýraznější a děti nejvzdělanějších otců v té době měly **více než dvojnásobně větší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. Tento vliv byl přibližně na stejné úrovni v období 1950-1970, ale v období 1970-

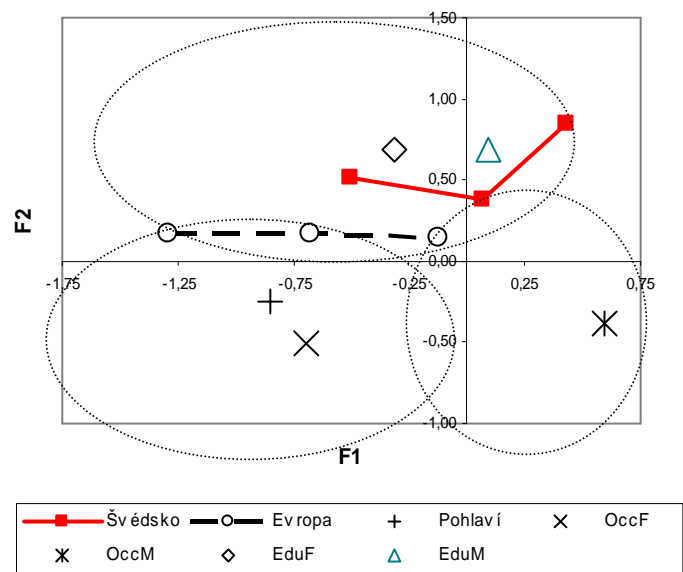
1990 měly děti nejvzdělanějších otců oproti tímto způsobem znevýhodněným dětem pouze o **70% vyšší** šanci na dosažení vyššího vzdělání.

Dalším dlouhodobě významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je ve Švédsku vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl přibližně na stejné úrovni ve všech třech historických obdobích a děti nejvzdělanějších matek zde oproti dětem nejméně vzdělaných matek měly **více než dvojnásobně vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání.

Čtvrtým, rovněž významným, faktorem vlivu rodinného zázemí je ve Švédsku vliv **povolání matky**. Tento vliv mírně rostl a nejsilnější byl v letech 1990-2005, kdy zde děti matek s nejvyšším statutem povolání měly **přibližně dvojnásobně vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než tímto způsobem znevýhodněné děti. Vliv povolání matky byl významný rovněž v období 1950-1970 a také v období 1970-1990, kdy šance tímto způsobem znevýhodněných dětí byly o **50 až 80% vyšší**.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažení vzdělání, ten byl ve Švédsku významný ve všech třech historických obdobích. V letech 1950-1970 zde měly ženy oproti mužům **přibližně o 30% vyšší** šanci dosáhnout terciárního vzdělání. Převaha žen v tomto ohledu byla zřejmá také v období 1970-1990, kdy byl rozdíl v šancích již **přibližně 70%** ve prospěch žen. V období 1990-2005 pak byly šance žen na dosažení vyššího vzdělání **téměř dvojnásobně vyšší** než šance mužů.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Švédsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. „**modelu celkově vzdělané rodiny**“, přičemž zejména v letech 1970 až 1990 je zřejmá orientace směrem k silnějšímu vlivu vzdělání matky, která je ještě více umocněna drobným posunem směrem k „**modelu moderní rodiny**“. V následujících letech (1990-2005) však opět jednoznačně převládá vliv „**modelu celkově vzdělané rodiny**“.

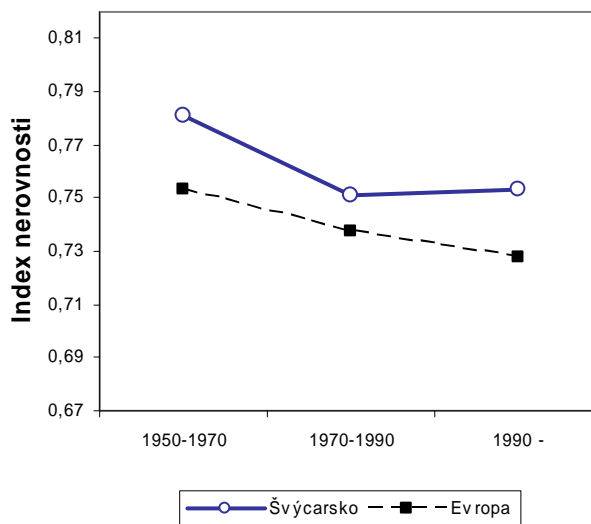
Švýcarsko

Ve švýcarském souboru je terciární vzdělávání vymezeno kategoriemi „*Technical or vocational high school (specialized)*“, „*University (3years, short bachelor's degree)*“, „*University (4years and more, bachelor's degree)*“ a „*University (masters, post-graduate)*“ a to jak v datech ESS-1, tak v datech ESS-2.

Podíl vysokoškoláků ve Švýcarské populaci potvrzuje, že Švýcarská studia byla spíše elitní v letech 1950 až 1970 a spíše masová v následujících letech. Účast na terciárním vzdělání zde roste poměrně pomalu a terciární sektor ani v jednom ze tří historických období nedosahuje hodnoty evropského průměru.

Výsledky analýzy ukazují, že od 50. let docházelo ve Švýcarsku nejprve ke snižování nerovností v přístupu k terciárnímu vzdělání, které byly v letech 1950-1970 poměrně vysoké, a poté od let 1970-1990 k jejich mírnému nárůstu. Ve všech třech historických obdobích jsou nerovnosti ve Švýcarsku nadprůměrné a jejich vývoj dokládají hodnoty **indexu nerovnosti** v jednotlivých obdobích.

Rozbor celého švýcarského vzorku ve všech věkových skupinách populace podle charakteristik rodinného zázemí respondentů v jejich čtrnácti letech věku ukazuje, že jednoznačně nejvýznamnější a dlouhodobě nejvýraznější vliv na dosažení terciárního vzdělání má ve Švýcarsku **povolání otce**.

Švýcarsko	Studenti			
	1950-1970	1970-1990	1990-2005	1950-2005
	55-80 let	35-60 let	20-40 let	20-80 let
Velikost vzorku	1381	2061	1387	3823
% vysokoškoláků	14,2	20,2	23,7	19,1
Index nerovnosti	0,781	0,751	0,753	0,750
Logistická regrese	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí	Poměr šancí
Muž / žena	3,76	2,02	1,38	2,03
Status povolání otce Q1/Q4	7,60	4,26	3,94	3,86
Status povolání matky Q1/Q4	1,58	1,24	2,43	1,53
Vzdělání otce Q1/Q4	2,43	1,81	2,05	2,13
Vzdělání matky Q1/Q4	1,90	2,42	1,63	1,99

V letech 1950 až 1970 zde děti, jejichž otcové patřili mezi otce s nejvyšším statutem povolání, měly dokonce **více než sedminásobně větší** šanci na dosažení terciárního vzdělání než děti, jejichž otcové vykonávali povolání s nejnižším statutem. Vliv povolání otce byl v následujících letech sice oslaben, ovšem jak v letech 1970 až 1990, tak v období 1990-2005 platí, že vliv povolání otce je stále dominantní, neboť uváděný poměr šancí na dosažení terciárního vzdělání je stále **přibližně čtyřnásobný** ve prospěch dětí otců s nejvyšším statutem povolání.

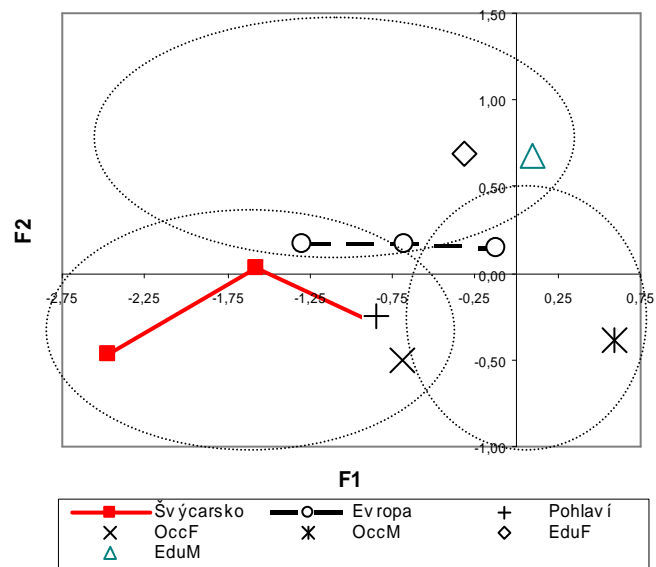
Dalším, vedle povolání otce, významným faktorem vlivu rodinného zázemí na dosažení terciárního vzdělání je ve Švýcarsku vliv **povolání matky**. Ten byl nejsilnější v letech 1990 až 2005, kdy šance dosáhnout terciárního vzdělání byla pro děti matek s nejvyšším statutem povolání **více než dvojnásobně větší** než pro děti, jejichž matky vykonávaly povolání s nejnižším statutem. Také

v letech 1950 až 1970 sehrává vliv povolání matky významnou roli a zmiňovaný rozdíl v šancích dosáhnout terciárního vzdělání je stále **přibližně 60%**. V období 1970-1990 byl vliv povolání matky oslaben a v tomto období neexistovaly významné rozdíly mezi šancemi dětí matek s různým statutem povolání.

Třetím významným faktorem je vliv **vzdělání matky**. Tento vliv byl nejvýraznější v letech 1970 až 1990, když děti nejvzdělanějších matek měly oproti dětem nejméně vzdělaných matek **více než dvojnásobnou** šanci na dosažení terciárního vzdělání. Vliv vzdělání matky byl významný také v období 1950-1970 a v období 1990-2005, kdy byl rozdíl v šancích **přibližně 60 až 90%** ve prospěch dětí nejvzdělanějších matek.

Čtvrtým faktorem vlivu rodinného zázemí je ve Švýcarsku vliv **vzdělání otce**. Ten byl nejsilnější v letech 1950 až 1970, kdy děti nejvzdělanějších otců měly **více než dvojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání než děti nejméně vzdělaných otců. V následujících letech byl vliv vzdělání otce mírně oslaben, ovšem jak v období 1970-1990, tak v období 1990-2005 byly šance tímto způsobem zvýhodněných dětí stále **přibližně dvojnásobné**.

Co se týká vlivu pohlaví na dosažené vzdělání, patří Švýcarsko mezi země, kde byl tento vliv velmi silný v letech 1950 až 1970. Muži zde měli oproti ženám dokonce **více než trojnásobnou** šanci dosáhnout terciárního vzdělání a společně s Řeckem ve stejném období se jedná o vůbec největší rozdíly způsobené tímto vlivem. V letech 1970 až 1990 byla převaha mužů při získávání vyššího vzdělání oslabena přibližně na polovinu, ovšem rozdíl v šancích byl stále **přibližně dvojnásobný** ve prospěch mužů. Situace se dále stále vyrovnává a v letech 1990-2005 činil rozdíl mezi muži a ženami již pouze necelých 40% ve prospěch mužů.

Profil jednotlivých vlivů, kterým se Švýcarsko v daných historických obdobích vyznačovalo, se nejvíce přibližuje tzv. **tradičnímu modelu** a to ve všech historických obdobích. V období 1970 až 1990 byl zřejmý jistý posun směrem k „modelu celkově vzdělané rodiny“ a v období 1990-2005 pak posun spíše k „modelu moderní rodiny“, tradiční model však stále převládá.